

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) studijų
programa, IV kursas

Gitana Kasparavičienė

**MOKINIŲ, TURINČIŲ KALBĖJIMO IR KALBOS SUTRIKIMŲ,
SAVĖS VERTINIMAS**

Bakalauro darbas

*Bakalauro darbo vadovė –
prof. Regina Ivoškuvienė*

Santrauka

Šio darbo tikslas – išanalizuoti kalbėjimo ir kalbos sutrikimų turinčių vaikų savęs vertinimą. Norint įvykdyti numatytą tikslą, buvo iškelti šie uždaviniai: naudojantis mokslinė literatūra išanalizuoti savęs vertinimo supratimą; anketinės apklausos metodu išsiaiškinti mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimą; anketinės apklausos metodu ištirti, kaip kiti mokiniai ir mokytojai vertina mokinius, turinčius kalbėjimo ir kalbos sutrikimų.

Darbo objektas – vaikų, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimas. Tyrimas atliktas Klaipėdos rajono bendrojo lavinimo mokyklose. Anketinės apklausos būdu buvo apklausti 103 I-V klasių mokiniai, turintys kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, 35 mokiniai, kurių kalbos plėtra atitinka amžiaus normą ir 31 pedagogas.

Tiriamąjoje dalyje vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimas buvo išanalizuotas pagal Dembo–Rubinštein poliarinių profilių metodiką ir pagal C. Rogerso į žmogų centruotą asmenybės teoriją.

Pagrindinės tyrimo išvados: 1). Mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų, grupėje išryškėjo tiriamųjų tendencija vertinti save vidutiniškai arba šiek tiek geriau nei vidutiniškai. Jų savęs vertinimas nedaug skiriasi nuo įprastinės kalbos raidos vaikų. 2). Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, grupėje tiriamieji save vertino arba vidutiniškai, arba labai žemai. Mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, lyginant su įprastinės kalbos raidos vaikais, save labai nuvertina. 3). Mokytojų nuomone, mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų linkę save pervertinti. Juos mokytojai dažnai vertina žemiau, nei save vertina patys mokiniai, o mokinius, turinčius kalbos sutrikimų mokytojai vertina aukščiau, o patys mokiniai linkę save labai nuvertinti.

Esminiai žodžiai: kalbėjimo sutrikimai, kalbos sutrikimai, centruota į žmogų asmenybės teorija, savęs vertinimas, adekvatus savęs vertinimas, savęs nuvertinimas, savęs pervertinimas.

Turinys

Bakalauro darbo santrauka.....	2
Įvadas.....	4
1 skyrius. MOKINIŲ SAVĖS VERTINIMO APTARIMAS LITERATŪROJE.....	7
1.1. Savęs vertinimo supratimas.....	7
1.2. Vaikų, turinčių įvairių negalių ir sutrikimų, savęs vertinimo aptarimas specialioje literatūroje.....	13
1.2.1. Intelektų, klausos, regos, judesio ir padėties sutrikimų turinčių vaikų savęs vertinimas.....	13
1.2.2. Kalbėjimo ir kalbos sutrikimų turinčių vaikų savęs vertinimas.....	17
2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ KALBĖJIMO IR KALBOS SUTRIKIMŲ, SAVĖS VERTINIMAS.....	20
2.1. Tyrimo metodika ir tiriamųjų apibūdinimas.....	20
2.2. Tyrimo duomenų analizė.....	21
2.2.1. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimas pagal Dembo- Rubinštein tyrimą.....	21
2.2.2. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimo analizė pagal C. Rogerso testą.....	26
2.2.3. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykis su jų bendraamžių vertinimu.....	30
2.2.4. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykis su jų mokytojų vertinimu.....	34
Išvados.....	38
Literatūra.....	39
Summary.....	43
Priedai.....	44

Ivadas

Problema ir jos aktualumas. Lietuvos statistikos departamento (2014) duomenimis, vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, skaičius didėja (2012m. buvo 694 vaikai, turintys kalbos sutrikimų, o 2013m. – jau 719 vaikų). Labai svarbu, kad kalbos sutrikimas būtų nustatytas kuo anksčiau ir vaikas sulauktų reikiamos pagalbos prieš jam ateinant į mokyklą. Yra atlikta nemažai įvairių vaikų kalbos tyrimų, tačiau labai mažai išnagrinėta kaip jaučiasi vaikai, turintys kalbos sutrikimų, kaip jie save vertina. Analizuojant mokslinę literatūrą, galima pastebėti, jog kalbėjimo ir kalbos sutrikimų turintys mokiniai linkę save nuvertinti. Ar taip yra iš tiesų? Šis darbas yra skirtas kalbėjimo ir kalbos sutrikimų turinčių vaikų savęs vertinimo analizei. Išsiaiškinus, kokia yra vaikų, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų savivertė, aptikus neadekvatų savęs vertinimą būtų galima spręsti, kokį poveikį daryti vaikui, kad pamažu, nuosekliai keisti tokią jo nuomonę apie save. Kokias pedagoginio poveikio priemones taikyti, kad užkirstume kelią įvairiems elgesio ar emocinės raidos nukrypimams?

Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų yra kiekvienoje mokykloje. Logopedinėje ir psichologinėje literatūroje (Glass, 2002; Hallahan, Kauffman, 2003; Ivoškvienė, 2003; Makauskienė, 2004 ir kt.) yra teigiama, kad žymesnių kalbėjimo, kalbos sutrikimų turintys mokiniai mokykloje dažnai yra pajuokiami, jaučiasi svetimi, nepasitiki savimi.

Makauskienė (2004) teigia, kad mokiniai, turintys kalbos ir komunikacijos sutrikimų, dažnai susiduria su specifiniais mokymosi ir bendravimo sunkumais, patiria bendraamžių kritiką. Pastebėjus, kad jų kalba ne tokia kaip kitų, nesėkmingai bando įveikti kalbos trūkumus, taip sukeldami nepasitenkinimo savimi jausmą, tampa uždari. Verbalinio bendravimo nesėkmės sukelia nevisavertiškumo jausmą ir žmogus užsidaro savyje (Volkova, 2007).

Pasak Zambacevičienės (2004), vaikams, turintiems kalbos ir komunikacijos sutrikimų, būdingas neadekvatus žemesnis savęs vertinimas, stabdantis asmenybės raidą, neigiamai veikiantis įvairias jos veiklos sritis.

Nuo to, kaip vaikas save vertina, priklauso jo socialinis statusas mokykloje, klasėje, santykis su kitais vaikais ir suaugusiais, savikritiškumas, požiūris į savo kalbėjimo sutrikimą. Makauskienė (2004) teigia, kad kalbos problemos formuoja aplinkinių nuostatas ir vaiko savęs vertinimą. Taigi, vaikai, turintys kalbėjimo ir kalbos sutrikimų dažnai patiria mokymosi sunkumų ir girdi neigiamus bendraamžių ir net mokytojų vertinimus, kurie, kaip manoma, gali turėti įtakos menko savęs vertinimo formavimuisi.

Pasak Aramavičiūtės (2005), savęs vertinimas užima ypatingą vietą savimonės struktūroje, padeda žmogui tinkamai santykiauti su pačiu savimi. Autorė teigia, kad kitų vertinimas turi laipsniškai peraugti į savęs vertinimą; todėl yra labai svarbu nuo mažens pratinti individą vertinti save ir kitus: teigiamus ir neigiamus charakterio bruožus, motyvaciją, gebėjimus ir kt.

Savęs vertinimo tyrimai vertingi ir moksliniu, ir socialiniu aspektu. Jie padeda suprasti savęs vertinimo formavimąsi ir funkcionavimą, savivertės įtaką asmenybės veiklai, elgesiui, mokymuisi, tarpasmeniniams santykiams. Tai postūmis ieškoti efektyvesnių pedagoginio poveikio priemonių. Barkauskienės (2003) teigimu savęs vertinimas yra senas, bet lig šiol aktualus ir iki galo neišnagrinėtas psichologinių ir edukologinių studijų objektas.

Vaiko savivertė priklauso ir nuo kitų žmonių teigiamo ar neigiamo požiūrio. Jaunesniame mokykliniame amžiuje labai svarbus ne tik bendraamžių, bet ir mokytojų vertinimas.

Galima daryti prielaidą, kad bet koks sutrikimas, veikia vaiko charakterį, asmenybės vystymosi raidą, savęs vertinimą, trikdo bendravimą, daro neigiamą įtaką mokymosi kokybei bei rezultatams.

Tyrimo objektas – mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimas.

Tyrimo tikslas – atskleisti mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimą.

Uždaviniai:

1. Naudojantis moksline literatūra išanalizuoti savęs vertinimo supratimą.
2. Anketinės apklausos metodu išsiaiškinti mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimą.
3. Anketinės apklausos metodu ištirti, kaip kiti mokiniai ir mokytojai vertina mokinius, turinčius kalbėjimo ir kalbos sutrikimų.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa ir jos analizė.

Tyrimo dalyviai: tyrime dalyvauja 138 I-V klasių mokiniai, kurie mokosi Klaipėdos rajono bendrojo lavinimo mokyklose: Gargždų „Minijos“ progimnazijoje, Dvilų bendrojo lavinimo mokykloje, Vėžaičių pagrindinėje mokykloje ir Kvietinių mokykloje-darželyje. Tiriamųjų grupę sudaro 103 mokiniai, iš jų – 71 turintis kalbėjimo ir 32 mokiniai, turintys kalbos sutrikimų. Rezultatams palyginti ištirti 35 įprastinės kalbos raidos mokiniai. Tyrime taip pat dalyvauja 31 šių mokyklų pradinį klasių pedagogas, lietuvių kalbos mokytojai ir logopedai.

Esminės sąvokos

Savęs vertinimas – tai individo savęs, savo galimybių, savybių, vietos tarp kitų žmonių vertinimas. Nuo to, kaip žmogus save vertina, priklauso jo santykiai su aplinkiniais žmonėmis, reiklumas sau, savikritiškumas, požiūris į savo laimėjimus ir nesėkmes. Savęs vertinimas turi įtakos žmogaus asmenybės raidai, jo veiklos aktyvumui, yra susijęs su žmogaus pretenzijų lygiu, t. y. tikslų, kuriuos jis sau kelia, sudėtingumu. Kai žmogaus pretenzijos neatitinka realių jo galimybių, jis pradeda save vertinti neteisingai, jo elgesys pasidaro neadekvatus. Vienoks ar kitoks savęs vertinimo lygis susidaro, kai vertinami savo veiklos rezultatai ir suvokiama, kaip tave vertina kiti (Psichologijos žodynas, 1993).

Valickas (1991) teigia, kad savęs vertinimas – procesas, kuris nenutrūksta visą žmogaus gyvenimą, įsisąmonintas vien tik emocijomis ir intuicija.

Adekvatus savęs vertinimas suprantamas kaip jo sutapimas su realiomis žmogaus charakteristikomis. Adekvataus savęs vertinimo pagrindas yra sugebėjimas pažvelgti į save tarsi iš šalies, kaip į žmogų su visais trūkumais ir gerosiomis savybėmis. Tai sugebėjimas pripažinti savo vertę ir siekimas tą vertę išsaugoti ir padidinti (Psichologijos žodynas, 1993).

Savęs nuvertinimas. Žmogus, kuris linkęs save nuvertinti, nepasitiki savimi, jautriai reaguoja į kritiką, išgyvena dėl nesėkmių, netiki savo sėkme bei nekelia sau didelių tikslų. Žemą savęs vertinimą turintys žmonės yra rizikos grupėje dėl polinkio į depresines reakcijas (Pileckaitė-Markovienė, 2001).

Savęs pervertinimas – kai žmogus per gerai save vertina, turi nerealias pretenzijas, nepastebi savo trūkumų, ignoruoja nesėkmes, dėl klaidų kaltina kitus. Tokie žmonės sėkmingai sprendžia problemas ir efektyviai pritaiko informaciją, siekdami savo tikslų. Toks savęs vertinimas yra labai svarbus vidinės darnos formavimosi veiksnys (Pileckaitė-Markovienė, 2001).

Centruota į žmogų asmenybės teorija gilinasi į savąjį *aš* ir savo egzistavimą. Svarbiausias asmenybės siekimas yra pasitikėjimas savimi, savęs realizavimas bei savęs, savo išgyvenimų pažinimas. Ši C. Rogerso teorija teigia, kad kiekvienas žmogus linkęs į nepriklausomybę, socialinę atsakomybę, kūrybiškumą ir brandumą (Endriulaitienė, Perminas, 2007).

Bakalauro darbo struktūra. Šį bakalauro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (51 šaltinis), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 3 lentelės, 13 paveikslų. Prieduose pateikiamos 4 tyrimo anketos. Darbo apimtis – 44 psl.

1 skyrius. MOKINIŲ SAVĖS VERTINIMO APTARIMAS LITERATŪROJE

1.1. Savęs vertinimo supratimas

Savęs vertinimas – tai individo savęs, savo galimybių, savybių, vietos tarp kitų žmonių vertinimas. Nuo to, kaip žmogus save vertina, priklauso jo santykiai su aplinkiniais žmonėmis, reiklumas sau, savikritiškumas, požiūris į savo laimėjimus ir nesėkmes. Savęs vertinimas turi įtakos žmogaus asmenybės raidai, jo veiklos aktyvumui, yra susijęs su žmogaus pretenzijų lygiu, t. y. tikslų, kuriuos jis sau kelia, sudėtingumu. Kai žmogaus pretenzijos neatitinka realių jo galimybių, jis pradeda save vertinti neteisingai, jo elgesys pasidaro neadekvatus. Vienoks ar kitoks savęs vertinimo lygis susidaro, kai vertinami savo veiklos rezultatai ir suvokiama, kaip tave vertina kiti (Psichologijos žodynas, 1993).

Pasak Valicko (1991), savęs vertinimas – procesas, kuris nenutrūksta visą žmogaus gyvenimą, įsisaugojantis vien tik emocijomis ir intuicija. Dauguma psichologų savęs vertinimą sutapatina su savimone ir mano, kad, žmogaus savimonė yra požiūris į save visuma: kuo žmogus save laiko, koks požiūris į savo galimybes, privalumus, trūkumus ir t.t. Savimonė pasireiškia asmens veiksmais, tuo, kaip jis atsako į klausimus „kas aš?“, „koks aš?“ (Tilindienė, Miškinis, 2003).

Petrulytė (2003) teigia, kad savęs vertinimas yra svarbiausia asmenybės charakteristika, jos branduolys. Autorės mintį galima papildyti Dildienės (1995) teigimu, kad savęs vertinimas – vienas pagrindinių sąmonės pasireiškimo būdų.

Gumuliauskienės (2001), Pivorienės (2005) teigimu, nuo savęs vertinimo priklauso žmogaus santykiai su kitais žmonėmis, jo reiklumas sau, savikritiškumas, požiūris į savo laimėjimus ir nesėkmes. Savęs vertinimas gali turėti įtakos žmogaus aktyvumui, jo asmenybės raidai, yra susijęs su žmogaus sau keliamų tikslų sudėtingumu.

Pasak Antinienės (2007), savęs vertinimas yra savęs paties, savo savybių, galimybių, vietos tarp kitų žmonių vertinimas. Savęs vertinimas susijęs su savigarpa. Neigiamas savęs vertinimas susijęs su žema savigarpa, o teigiamas – su aukšta. Savigarpa – tai pagarbos pačiam sau, pasitikėjimo savimi jausmas.

Kitų autorių nuomone – savivertė – tai ką žmogus apie save mano, kaip jaučiasi su šiomis mintimis, kaip su šiais dalykais gyvena. Tai ir į save nukreiptų žvilgsnių, vertinimų visuma. Juk nė vienas žvilgsnis nėra neutralus, o ypač į save. Yra ir kitas derinys – tai savęs vertinimas ir *savęs vertinimas kitų akimis*. (Andre, 2014). Savivertė gali turėti prasmę tik socialinių santykių plotmėje.

Paprastai žmogus save vertina įvairiais būdais: lygindamas su kitais žmonėmis, priimdamas kitų žmonių vertinimus kaip savus, stebėdamas savo elgesį, priešpastatydamas savo pretenzijas ir objektyvius veiklos rezultatus. Savęs vertinimas formuojasi, girdint aplinkinių vertinimus. Ypač tai būdinga vaikystėje. Ankstyvame amžiuje svarbų vaidmenį atlieka suaugusiųjų – tėvų, globėjų vertinimai, mokykloje – mokytojų. Vaiko adekvataus savęs vertinimo formavimąsi lemia vaikų ir tėvų tarpusavio santykiai ir tėvų vertinimų ypatumai (Antinienė, 2007).

Miniotienės, Žindžiuvienės (2006) nuomone, savęs vertinimas – tai teigiami ar neigiami, objektyvūs ar neobjektyvūs jausmai sau. Šie jausmai susiformuoja, kai dedamos skirtingos pastangos, įskaitant sėkmingą arba nesėkmingą patirtį, požiūrį, žinias, asmeninį temperamentą.

Žmogaus savivertė yra jautriausia nesėkmėms bei atstūmimui. Ji mūsų laisvės, psichologinio savarankiškumo laidas.

Pasak Andre (2014), turėti gerą savivertę – tai reiškia ne tik gerai galvoti apie save, bet tuo tikėti ir tai rodyti. Jis išskyrė penkias konkrečias sritis, kurios būdingos gerai savivertei. Visus autoriaus pateiktus požymius galima suvesti į lentelę. Lentelę sudaro 2 pagrindinės dalys: 1 lentelės dalyje pateikiami savivertei būdingi požymiai, o antroje dalyje – savivertės požymių apibūdinimas.

1 lentelė

Penkios konkrečios sritys, būdingos savivertei (pagal Andre)

Savivertei būdingi požymiai	Savivertės požymių apibūdinimas
Lygis	galima turėti aukštą savivertę (t. y. patikti sau, savimi pasitikėti, būti aktyvus ir turėti vietą tarp kitų žmonių, ir t. t.) arba žemą savivertę (t. y. nuvertinti save, per mažai savimi pasitikėti, dėl to dažnai vengti veiklos, nuleisti rankas susidūrus su nesėkmėmis, sunkumais ir t.t.). Tačiau apibrėžti savivertę vien tik pagal jos lygį nepakanka: žūtbūt siekti susikurti aukštą savivertę neturi būti idealas ar <i>vienintelis</i> kriterijus <i>gerai</i> savivertei nusakyti. Kai kurie žmonės, turintys vidutinę savivertę, jaučiasi visai gerai, jiems pavyksta nuveikti didžiųjų darbų. Iš ko galima atpažinti aukštą savivertę? Iš kalbėjimo apie save (palankiai susiklosčius aplinkybėms žmogus sugeba teigiamai kalbėti apie save, nesutrikęs išklausti komplimentus). Taip pat iš požiūrio į veiklą (žmogus drąsiai imasi veiklos, atkakliai stengiasi, nepavykus nutraukia ją ir nesijaudina pažemintas, nieško pasiteisinimų). Dar iš lūkesčių ir ambicijų (jis geba derinti siekius prie savo vertės, nenukrypsta nei į „per daug“, nei į „per mažai“).
Stabilumas	savivertės kokybę labai gerai parodo tai, kaip žmogus reaguoja į gyvenimo įvykius. Emocinės reakcijos, jų stiprumas susidūrus su nemalonumais, taip pat ir su sėkme, gali daug ką pasakyti apie žmogaus savivertės stiprumą. Iš ko atpažįstame stabilią savivertę? Iš to, kad net tada, kai žmogus patiria sėkmę ar nesėkmę, sulaukia palaikymo ar kritikos, kai džiūgauja ar nusivilia, bet iš savo kelio nesuka. Stabili savivertė iš dalies yra elgesio ir kalbėsenos pastovumo pagrindas, kad ir kokia būtų aplinka, kad ir kokia publika ar pašnekovai, žmogus išlieka daugiau ar mažiau savimi.

Harmonija	žvelgiant iš šalies, kai kurių žmonių savivertė atrodo pernelyg įsišaknijusi kurioje nors vienoje jų gyvenimo srityje. Jei asmuo šioje srityje patiria nesėkmę, jis tampa labai pažeidžiamas. Verčiau rinktis savivertės daugialypiškumą, o ne vienalypiškumą, nors pastarasis ir gali savotiškai padėti tobulėti, būti socialiai įvertintam. Iš ko galime atpažinti harmoningą savivertę? Iš žmogaus interesų įvairovės, iš to, kad tarp privataus (šeimoje, tarp artimųjų) ir viešo (kai mato kiti) asmens nėra pernelyg didelio atotrūkio. Iš gebėjimo atsigriebti kitoje srityje, o ne užuot visus juodinus ir kaltinus, kai patiriama nesėkmė ar susidūrus su sunkumais toje veikloje, į kurią buvo dedama daugiausia vilčių. Iš gebėjimo nepasiduoti apmaudui, kai patiriama viena po kitos nesėkmė.
Autonomija	vienų žmonių savivertė labai priklauso nuo išorinių veiksnių (finansinės sėkmės, padėties visuomenėje, išvaizdos), kiti labiau susitelkę puoselėti vertybes, dorybes. Iš ko atpažįstam autonomišką savivertę? Svarbiausia – kai žmogus nepriklauso nuo socialinio spaudimo turėti, daryti, rodyti, ką reikia, kad būtų kitų gerbiamas. Geba pakelti atstūmimą, socialinės aplinkos nepritarimą.
Kaina	kad savivertė nemažėtų, būtina numatyti strategiją, kaip ją palaikyti, ugdyti ir saugoti. Iš ko mes atpažįstam psichologinę energiją „taupančią“ savivertę? Labiausiai iš to, kad smulkūs žmogaus gyvenimo įvykiai daro jam nedidelį emocinį poveikį, iš to, kad prireikęs atsakyti į kritiką juntamas ir išoriškai matomas tik nežymus žmogaus susikaustymas, o jei kyla abejonių, žmogus mažai teisinasi.

Lentelėje pateikti duomenys leidžia susidaryti vaizdą, į ką autorius atkreipia dėmesį. Jo teigimu, gerai savivertei neužtenka kurio nors vieno požymio, ją turi sudaryti visų požymių visuma.

Pasak Andre (2014), ne visi žmonės save vertina adekvačiai, yra žmonių, kurie save nuvertina, nors ir turi daug nuopelnų, gerų savybių, o kiti atvirkščiai – nerealistiškai save pervertina. Gailienė (1995) teigia, kad save pervertinantys žmonės nepatiria nepasitenkinimo dėl kokių nors savo trūkumų, nes jų neįsisąmonina arba ignoruoja nesėkmes, dėl savo klaidų jie linkę kaltinti aplinkinius, neatsižvelgia į jų pastabas. Savęs pervertinimas apsunkina bendravimą, o savikritikos stoka trukdo kelti sau realius reikalavimus, tikslus ir jų siekti. O tuo tarpu, nepagrįstai žemai save vertinantis žmogus pasižymi tuo, kad nepasitiki savimi, jautriai reaguoja į kritiką, nepritarimą, yra pernelyg drovus, nedrąsus, dėl to nuolat turi bendravimo sunkumų. Todėl galima teigti, kad visos savivertės sutrikimo apraiškos yra normalios, jeigu tik yra laikinos. Sunkumų gali kilti tada, kai jos ima kartotis dažnai arba net tampa nuolatinės, būna intensyvios, pernelyg stiprios, palyginus su tuo, kas jas sukėlė. Remiantis Andre (2014) ir Bogužiene (2011) išskirti sutrikusios savivertės simptomai, kurie pateikiami 2 lentelėje.

Sutrikusios savivertės simptomai

Sutrikusios savivertės simptomai (Andre, Ch.)	Žmonės, kuriems būdinga žema savivertė (Bogužienė, J.)
• Įkyrus rūpinimasis savimi • Vidinė įtampa • Vienatvės jausmas • Jausmas, kad esi apsimetėlis • Elgesys, neatitinkantis mūsų interesų • Polinkis patiems bloginti būseną, kai prastai jaučiamės • Gyvenime rinktis dalykus, kurie priešingi mūsų norams • Sunkumas prašyti pagalbos • Perdėta priklausomybė nuo socialinių grupių normų ir kodų • Polinkis apsimesti, kad esi stiprus • Polinkis į negatyvumą • Sunkumas apsispręsti • Perdėtos neigiamos emocijos	• Dažnas polinkis save kritikuoti • Abejonės savimi • Nuvertinamos savo teigiamos ypatybės ir sutelkiamas dėmesys į neigiamus bruožus • Sunkiai išreiškiami savo poreikiai • Polinkis atsiprašinėti • Galimybių, sunkumų vengimas • Dažnai būna nuleidę galvą, susigūžę, žvilgsnį kreipia į šalį • Jaučia liūdesį, nerimą, gėdą, kaltę ir pyktį • Patiria nuovargį, fizinę įtampą, energijos stoką.

Ir vienas, ir kitas autorius sutinka, kad sutrikusios savivertės žmogus abejoja savimi, dažnai jaučia liūdesį, nerimą, kaltę, gėdą, pyktį, jiems sunku prašyti pagalbos. Andre išskiria ir įkyrų rūpinimąsi savimi. Bogužienė mano atvirkščiai, kad tokie žmonės labiau linkę save kritikuoti, dažnai būna susigūžę, žvilgsnį kreipia į šalį.

Save nuvertinantys mokiniai jaučiasi nesaugūs, nepasitikintys, jie neturi motyvacijos veikti, yra iš anksto orientuoti į nesėkmę. Žemas savęs vertinimas lemia ne tik nesėkmės mokantis. Motyvacijos stoka, nepasitikėjimas, nusivylimas pasireiškia ir kitose gyvenimo srityse, skatina naujas nesėkmes. Nepasitikinčių savimi mokinių abejonės, neįgyvendinti lūkesčiai blogina rezultatus, kyla nerimas, prarandama koncentracija, gali atsirasti netikrumas dėl tikslo. Nepasitikėjimas savimi atitraukia nuo dalykų, kurie būtini, kad pasiektų gerų rezultatų. Nepasitikintys mokiniai tampa netikri dėl savo veiksmų, perkelia kaltę sau (Gailienė, 1996).

Savivertės sutrikimai yra tarsi didelės kliūtys, apsunkinančios įvairias jau iškilusias problemas: jie yra rizikos veiksniai susirgti psichikos ligomis (depresija, nerimo būsenomis, fobijomis ir t.t.), pažeidžia savikontrolę kasdieniniame žmogaus gyvenime (sunku sėkmingai mokytis, atlikti įvairias užduotis). Neigiamai save vertinantys žmonės yra labiau pažeidžiami, jie linkę teisti kitus (Pelham, 1993). Antinienė (2007) teigia, kad žema savigarba brangiai kainuoja. Su ja susijusios tokios bėdos, kaip narkomanija, alkoholizmas, nusikalstamumas. Myers (2008) teigimu

mokslininkai nustatė, kad egzistuoja koreliacinis ryšys tarp žemos savigarbos ir gyvenimo problemų. Asmenys, nepasitikintys savimi, visada apie save yra prastesnės nuomonės, nei yra iš tikrųjų. Jų susikaustymas varžo jų aktyvumą, iniciatyvą, mažina kūrybiškumą. Tokie žmonės nekelia sau naujų veiklos tikslų, nesiima kokių nors naujų problemų sprendimo būdų. Jie jaučiasi atstumti, kitų nesuprasti. Žemas savęs vertinimas - tai skausmingas suvokimas, kad esi nieko vertas. Jei save laikai nevykėliu, sunku suvokti save tokį, koks esi realiai. Nuvertinantys save žmonės nepasitiki savimi, jautriai reaguoja į įvairias pastabas, yra nedrąsūs, drovūs, nepasitiki aplinkiniais, jiems atrodo, kad kiti jų nemėgsta. Toks nepasitikėjimas savimi apsunkina bendravimą, apriboja veiklą, formuoja nesavarankiškumą, neryžtingumą.

Antinienė (2007), remdamasi Rogers, cituoja jo mintį, kuris aukštą savivertę vadina aukšta savigarpa. Aukšta savigarpa – priešingai, galinga, malonumą teikianti jėga. Apie savigarbą Rogers rašė „Tai nėra mėgavimasis savimi, iš tikro tai tylus malonumas būti kažkuo“ (Antinienė, 2007, p.45). Andre (2014) nuomone, aukšta savivertė yra naudinga. Žmonės, kurie save gerai vertina, ne taip pasiduoda kitų spaudimui, jie atkakliau atlieka sunkias užduotis, yra ne tokie drovūs ir vieniši, tiesiog laimingesni. Tačiau, kai suaugusieji nuolat pervertina vaiko laimėjimus, galimybes, tenkina jo norus, vaikui formuojasi aukštesnis savęs vertinimas. Tai gali padaryti vaiką pažeidžiamą, skatinti gintis nuo bandymų sumenkinti jo savęs vertinimą. Susidūręs su įvairiais reikalavimais ar gavęs blogesnius nei įprasta vertinimus, mokinys suvokia tai kaip nepalankumą, o tai apsunkina jo santykius su mokytojais (Gailienė, 1996).

Andre (2014) išskiria šiuos *geros savivertės privalumus*. Visų pirma, tai *apsaugos ir savigydos poveikis* – savivertė didina atsparumą priešiškiems gyvenimo įvykiams. Antrasis privalumas – *teigiamas poveikis somatinei sveikatai* ne tik psichologinėje plotmėje. Seniai yra žinoma, kad teigiamos iliuzijos dėl savęs yra viena iš geros psichinės sveikatos sudedamųjų dalių.

Išgirdęs gerą naujieną aukštos savivertės žmogus ja džiaugsis labiau, negu tas, kuris turi žemą savivertę. Žmonės, kurių savivertė žema, nebūtinai save vertina kaip niekam tikusius ar blogus, tačiau jie retai gerai apie save atsiliepia. Žema savivertė sukelia nelaimingumo, nevilties jausmus. Šiuos ryšius tarp menko savęs vertinimo ir asmeninių problemų galima aiškinti ir kitaip. Psichologas Baumeister su kolegomis (2005), Seligman (2002) abejoja, kad aukšta savivertė apsaugo vaikus nuo gyvenimo sunkumų. Galbūt savivertė tiesiog atspindi tikrovę. Galbūt gerai jaučiamės kai ką nors gerai padarome. Autorių nuomone, kad galbūt tai yra iššūkių priėmimo ir sunkumų įveikimo šalutinis produktas. O gal savivertė yra matas, kuris rodo mūsų santykių su kitais žmonėmis būklę. Jei savivertė yra žema dėl problemų ir nesėkmių, tai galbūt ją būtų galima veiksmingiau padidinti ne

nuolat kartojant vaikams, kokie jie yra nuostabūs, o skatinant juos pačius susidoroti su sunkumais ir atkakliu triūsu siekti užsibrėžto tikslo?

Mokyklinio amžiaus vaikai jau supranta, kuriose mokslo srityse jiems sekasi geriau, o kuriose prasčiau. Jau žino, kokių asmens bruožų nori turėti. Apie aštuntuosius, dešimtuosius metus tampa gana stabili savojo Aš samprata. Nuo požiūrio į save priklauso vaikų veiksmai. Tie, kurie susidare teigiamą savojo Aš sampratą, yra labiau pasitikintys, savarankiški, optimistiški, atkaklūs ir socialūs. Jie linkę gerai elgtis ir taip pat suvokti pasaulį. Jei ši samprata neigiama, jei savo pačių akyse vaikai yra toli nuo savo *idealaus Aš*, todėl jaučiasi nepatenkinti ir nelaimingi. Terapeutai, tėvai, mokytojai, draugai turėtų stengtis padėti kitiems pažinti ir pripažinti save, būti sau ištikimiams (Myers, 2008).

Pasak Zambacevičienės (2006), pradėjęs lankyti mokyklą, vaikas priverstas susiformuoti naujus savęs paties, draugų vertinimo kriterijus. Pradinukai negeba adekvačiai įvertinti savo pasiekimų moksle ar asmeninių savybių. Pirmokas, vertindamas save, labiau orientuojasi į norimą rezultatą, o ne į realią padėtį. Vaikas gali mokytis ne per geriausiai, bet bus įsitikinęs, kad jis geras mokiny, nes stropiai atlieka namų darbus. Pradinukui sudėtingiau vertinti asmenines savybes. Jis aiškiai suvokia ir įvertina tik tas savybes, kurios pasireiškia elgesio formomis (stiprus, kruopštus, mandagus), negu savybes, kuriomis reiškiasi žmogaus nusistatymas kitų žmonių atžvilgiu (teisingas, jautrus). Tobulėjant asmenybei, jis tiksliau suvokia savo galimybes bei vidines savybes. Kalbant apie mokinių elgesio, mokymosi problemas, daugiausia susiduriama su neadekvačiu mokinių savęs vertinimu – nepakankamu ar pernelyg geru.

Pasak Gailienės, Bulotaitės ir Sturlienės (1996), per gerai save vertinantys mokiniai nepastebi savo trūkumų, ignoruoja nesėkmes, dėl savo klaidų kaltina kitus. Bet ko gero, mokiniai yra dažniau linkę save nuvertinti. Tokie mokiniai jautriai reaguoja į kritiką, nepasitiki savimi, išgyvena dėl nesėkmių, todėl nekelia sau didelių tikslų ir netiki sėkme.

Gailienė ir kt. (1996) teigia, kad savęs vertinimas pirmiausia formuojasi girdint kitų žmonių vertinimus. Tai akivaizdu ankstyvesniame amžiuje. Vaikai suaugusių vertinimui teikia didelę reikšmę, jų nuomonės negali įvertinti kritiškai. Vaikų savęs vertinimas – tiesioginis suaugusiųjų (tėvų, mokytojų) vertinimų atspindys. Paauglystėje vis didesnę reikšmę įgyja bendraamžių vertinimai.

Zambacevičienė (2006) teigia, kad reikia siekti, kad vaikas iš pat pradžių tinkamai save vertintų. Jei mokiny linkęs save pervertinti, nereikia per dažnai girti jo realių pasiekimų, geriau parodyti trūkumus (tvarkingumo, kruopštumo, švarumo), kuriuos reikėtų šalinti. Kitaip vaikas gali

išpuikti, tapti pagyrūnu. O nepasitikinčius savimi mokinius, atvirkščiai, reikia padrašinti, įtikinti, kad jie pasistengę galėtų įveikti nesėkmę.

Taigi, savęs vertinimas intensyviausiai formuojasi mokykloje, ten vaikai patiria daug įvairių jausmų ir išgyvenimų. Teigiamai save vertins tik tuomet, kai jiems bus suteikta laisvė tyrinėti, rizikuoti ir iš viso to mokytis (Miniotienė, Žindžiuvienė, 2006).

Apibendrinant galima teigti, kad mokslinėje literatūroje pateikta didelė savęs vertinimo sąvokų aiškinimo įvairovė, tačiau nėra universalus, visiems priimtino apibrėžimo. Dauguma autorių nurodo panašius savęs vertinimą lemiančius veiksnys: aplinkinių žmonių vertinimas; savęs lyginimas su kitais žmonėmis; auklėjimas šeimoje ir kt. Savęs vertinimas yra reikšmingas sėkmingai asmenybės socializacijai, lemia santykius su kitais žmonėmis. Objektivus savęs vertinimas nukreipia žmogaus veiklą teisinga linkme.

1.2. Vaikų, turinčių įvairių negalių ir sutrikimų, savęs vertinimo aptarimas specialioje literatūroje

Kiekvieno vaiko protinė, fizinė, socialinė charakteristika skirtinga. Vaikai, turintys mokymosi, kalbos, regos, judėjimo ar kitų sutrikimų ir negalių, pradėję lankyti mokyklą pirmiausia pasitiki savo mokytojais. Todėl mokytojų vaidmuo ypač svarbus mokinių savivertės formavimuisi pradinės mokyklos laikotarpiu. Mokytojo požiūris į mokinį svarbus vaikų mokymosi ir psichosocialinės raidos veiksnys. Klasėje mokiniai turi jausti ne diskriminavimą, bet pozityvų mokytojų požiūrį nepaisant skirtingų mokinių ypatybių (Peduk, Ahmetoglu, 2012).

Glaustai aptarsime kiekvienos vaikų grupės savęs vertinimą.

1.2.1. Intelkto, klausos, regos, judesio ir padėties sutrikimų turinčių vaikų savęs vertinimas

Įvairūs autoriai teigia, kad turintys negalių ar sutrikimų vaikai linkę save nuvertinti.

- **Intelkto sutrikimų turinčių vaikų savęs vertinimas.**

Intelkto sutrikimų turintys asmenys susiduria su įvairiomis socialinėmis problemomis. Dažnai jiems sunku susirasti draugų, jie susidaro blogą Aš vaizdą dėl mažiausiai dviejų priežasčių. Viena yra ta, kad daugelis nemoka palaikyti socialinių santykių su kitais žmonėmis, tai matyti jau ikimokykliniame amžiuje. Antroji priežastis yra ta, kad net ir stengdamiesi bendrauti su kitais,

intelekto sutrikimą turintys asmenys, gali pasielgti taip, kad jų bendraamžiai nuo jų nusigręš. Sutrikusio intelekto asmenims kyla motyvacijos problemų. Patyrus daug nesėkmių, padidėja rizika atsirasti išmoktam bejėgiškumui – jausmui, kad nepasiseks, nors ir kaip stengtumeisi. Kai kurie sutrikusio intelekto asmenys įsitikinę, kad jie nekontroliuoja savo gyvenimo, kad yra kontroliuojami kitų žmonių, įvykių, greitai „pasiduoda“ susidūre su daugiau pastangų reikalaujančiomis užduotimis (Hallahan, Kauffman, 2003).

Vaitkevičienė (2006), remdamasi įvairių mokslininkų tyrinėjimais, teigia, kad sutrikusio intelekto asmenų savęs vertinimas priklauso nuo sėkmės arba nesėkmės patyrimo įvairiose situacijose, realių pasiekimų veikloje, nuo amžiaus ypatybių bei kitų asmenų vertinimo kriterijų. Sutrikusio intelekto asmenys iš išorės priima informaciją apie save ir jos pagrindu formuoja asmeninių savybių vaizdinį. Skirtingos emocijos taip pat lemia skirtingą savęs vertinimą. Pavyzdžiui, jei pasiekimus įvairioje veikloje lydi džiaugsmo emocija, ji lemia pozityvų savęs vertinimą, o liūdesio, baimės, gėdos emocijos lemia žemą savęs vertinimą, prarandama motyvacija veiklai. Sutrikusio intelekto vaikų savęs vertinimas yra labiau neigiamas, negu teigiamas. Jie renkasi lengvesnes užduotis, o tai rodo nepasitikėjimą savo jėgomis, žemą savęs vertinimą.

Kišonienės (2003) teigimu, intelekto sutrikimą turintiems vaikams būdingas neadekvatus (pernelyg aukštas) savo veiklos vertinimo lygis. Vaikai jaučiasi pernelyg laisvai, netgi familiariai naujoje, nepažįstamoje aplinkoje, yra abejingi viskam kas vyksta, pasyvūs. Jiems yra būdinga nuotaikų kaita. Gali būti pikti, agresyvūs. Tokius jausmus išprovokuoja aplinkiniai dirgikliai.

- **Klausos sutrikimų turinčių vaikų savęs vertinimas.**

Kurtiems moksleiviams yra didesnė rizika likti vienišiams, nes jiems nelengva rasti su kuo bendrauti. Ši problema ypač aktuali taikant integruotą mokymą, kai klasėje yra labai mažai sutrikusios klausos moksleivių. Tai skatina jų žemą savęs vertinimą. Kurtiesiems kyla daug problemų komunikuojant su kitais visuomenės nariais, todėl jie linkę bendrauti vien tik su kitais sutrikusios klausos žmonėmis (Hallahan, Kauffman, 2003).

Kiušaitė, Jaroš (2012) taip pat teigia, kad dėl kurtumo, sutrikusios klausos vaikai vengia kalbančių bendraamžių, nes tiesiog jų nesupranta, o girdintieji nesupranta kurčiųjų. Klausos sutrikimų turintys asmenys dažniausiai dalyvauja tik kurčiųjų socialiniame gyvenime. Todėl klausos negalia dažniausiai būna izoliavimosi priežastimi. Dėl to kyla ir kitų problemų, tai bendravimo sunkumų sukeltos neigiamos emocijos, irzlumas, pyktis, o kartais ir depresija.

Autoriams pritaria ir Ruškus (2001), teigdamas, kad kurtieji, bendraudami su girdinčiais gali jausti nepasitikėjimą savimi, baimę. Autoriaus teigimu kurčiųjų bendravimo baimė atsiranda iš

sukurtų stereotipų – girdintieji užima aukštesnę, geresnę padėtį visuomenėje; jų manymu, kurtieji nėra tokie svarbūs, kaip girdintieji; kurtiesiems nesiseka, jie nepripažįstami visuomenėje; girdintieji valdo esamą padėtį, daro įtaką kurčiųjų elgesiui. Dėl šių stereotipų kurtieji linkę save nuvertinti. Tai dažniausiai lemia jų izoliaciją.

Bogdanova (2002) taip pat teigia, kad vaikams, turintiems klausos sutrikimų būdingas nepakankamas savęs vertinimas. Vaikų, turinčių klausos sutrikimų, savęs vertinimo formavimuisi įtakos turi įvairūs veiksniai – šeima, mokymo įgūdžiai ir pasiekimai, tinkamos sąlygos bendravimo įgūdžių formavimuisi, mokymosi aplinka.

- **Regos sutrikimų turinčių vaikų savęs vertinimas.**

Reginčiųjų visuomenė nėra tokia priešiška neregiams, tačiau tai žinodami ir dažnai patirdami nepakantumą, jie tarsi nuolat laukia priešiško apraiškų. Kai kurie neregiai, o ypač silpnaregiai, norėdami pritapti prie reginčiųjų, visai slepia savo trūkumą. Jie nepriima savęs su negalia. Kita dalis asmenų, kurie vertindami save pernelyg orientuojasi į regos trūkumą, stengiasi kiek begalėdami išvengti reginčiųjų, vengia tokių situacijų, kuriose tektų su jais bendrauti, kad dar kartą nepasitvirtintų nepriėmimo faktas (Gailienė, 1995).

Raudeliūnaitė (2009) teigia, kad sutrikusio regėjimo, neregių mokinių gyvenime yra situacijų, kada jie jaučiasi priklausomi nuo kitų. Tai sukelia neigiamas emocijas, ar net nevisavertiškumo kompleksą: jie varžosi savo negalės, ją slepia. Sutrikusio regėjimo vaikai nepakankamai teigiamai save vertina: menkesnis dažnai nuvertina save dėl patirtų nesėkmių, laiko save blogesniais už kitus, mano, kad ir kiti juos blogai vertina. Tai turi įtakos santykiams su kitais žmonėmis bei socialine aplinka plačiąja prasme.

Baužienė (2010), remdamasi įvairiais moksliniais darbais teigia, kad nematantis žmogus nuolat atsiduria įvairiose naujose situacijose, kurios jam neaiškios. Nematančiajam trūksta informacijos apie kito žmogaus nežodinius signalus, o sutikti žmonės dažnai nežino, ko jie gali tikėtis iš sutrikusios regos žmogaus, todėl jaučiasi nejaukiai, varžosi. Iš to kyla įvairių bendravimo nesklandumų. Kiekvienas aklasis ar silpnaregis į savo regos sutrikimą ir jo keliamus apribojimus reaguoja skirtingai. Kai kurie jaučia, kad jų sutrikimas yra rimta negalia, kuri stabdo bet kokią jų prisitaikymą visuomenėje, kiti vertina tai, kaip nepatogumą, ir moka jį įveikti.

Kuo jaunesni sutrikusio regėjimo vaikai, tuo jautriau reaguoja į savo negalę. Jaudinasi, jaučiasi nejaukiai bendraudami su būsimais draugais, mokytojais. Kitas emocinis išgyvenimas būna tada, kai vaikas įgyja pradinį išsilavinimą ir pereina į pagrindinės mokyklos, gimnazijos klases.

Tada juos moko jau ne vienas mokytojas, o kelių dalykų mokytojai (Baranauskienė, Manukian, 2008).

Pasak Gailienės (1995), vaikai turintys regos negalią, patekę tarp normaliai matančių bendraamžių, gali susilaukti savo adresu nemalonių atsiliepimų, kurie leidžia suprasti, kad jie ne tokie kaip visi vaikai. Todėl jų savęs vertinimas gali pažemėti tačiau laikui bėgant, negalios pasireiškimai tampa įprasti, į juos nebekreipiama dėmesio, vaikai pradeda jaustis vis normaliau, prisitaiko prie esamų sąlygų ir jų savęs vertinimas tampa vis realesnis. Svarbiausia, kad vaikai su regos negalia, besimokydami integruotai, turi didesnes galimybes kaupti ne tik blogą, bet ir gerą patirtį. Kaip teigia autorė, mokiniai su regos negalia dažniausiai žemai save vertina tuomet, kai save lygina su kitais.

- **Judesio ir padėties sutrikimų turinčių vaikų savęs vertinimas.**

Pasak Gedvilienės (2007), judėjimo sutrikimų turintys vaikai nepakankamai save vertina, nes nepasitiki savo jėgomis. Jie linkę save vertinti daugiau neigiamai nei teigiamai. Ruškus (2002) teigia, kad daugumos judėjimo sutrikimą turinčių žmonių savęs vertinimas kintantis, priklauso nuo emocijų, kurios būna labai nepastovios – nuo pačių pikčiausių iki džiaugsmingiausių.

Krinityna (2010) teigia, kad vaikai, turintys judėjimo negalę pernelyg pažeidžiami, drovūs, bailūs, linkę į vienatvę. Jie dažnai nėra savarankiški. Vertinant savo asmenines savybes, gebėjimus, jų patirtis yra neigiama, todėl padidėja nerimas, kuris formuoja nepilnavertiškumo kompleksą.

Judesio ir padėties sutrikimų turintys vaikai dažnai turi elgesio problemų. Jiems reikia dėmesio, užuojautos, nuolatinės pagalbos. Negavę to laiku, gali būti pikti, užsidaryti savyje, nenori bendrauti su kitais. Šiuos vaikus reikia labai gerai pažinti, suprasti jų elgesį, įvertinti iškilusius sunkumus ir kuo greičiau jiems padėti ir juos paremti (Liaudanskienė, 2003).

Baužienė (2010), remdamasi įvairiais moksliniais tyrimais teigia, kad ypač neigiamai negalė gali paveikti paauglių ir jų bendraamžių santykius. Vaikai, turintys judėjimo sutrikimų, išsiskiria iš bendraamžių savo išvaizda (rūbais, eiseną ir pan.). Šis amžiaus tarpsnis sutampa su fiziologiniu vystymusi, juo įvyksta daug socialinių, psichologinių permainų.

Apibendrinant galima teigti, kad specialiojoje literatūroje dauguma autorių nurodo, jog įvairių sutrikimų ir negalių turintys asmenys susiduria su įvairiomis socialinėmis problemomis. Tai priklauso nuo žmogaus asmeninių savybių, aplinkinių požiūrio ir paramos, visuomenėje paplitusių stereotipų. Asmenų, turinčių negalių, savęs vertinimas priklauso nuo sėkmės arba nesėkmės patyrimo įvairiose situacijose, pasiekimų veikloje, tačiau dažniausiai savęs vertinimas būna neadekvatus, jie linkę save nuvertinti.

1.2.2. Kalbėjimo ir kalbos sutrikimų turinčių vaikų savęs vertinimas

Garšvienė, Ivoškuvienė (2003) teigia, kad sutrikus kalbai, vaikas ar suaugęs netenka galimybės pilnavertiškai bendrauti, o ne retai nukenčia ir kitų psichinių procesų raida. Kalbos sutrikimas – nukrypimas nuo tam tikroje aplinkoje priimtų kalbinės normos.

Įvairūs autoriai pateikia skirtingus požiūrius į kalbėjimo ir kalbos sutrikimus ir jų įveikimo galimybes.

Pasak Ivoškuvienės, Mamonienės, Pečiulienės ir Stoškuvienės (2002), kalbėjimo sutrikimai – tai yra įvairūs fonetiniai trūkumai, kai girdimasis suvokimas yra normalus. Autorės atkreipia dėmesį į tai, kad vaikai, kurie turi fonetinių kalbėjimo sutrikimų, girdi ir kalbos garsus skiria gerai, tai pat turi pagal amžių pakankamą garsinės analizės ir sintezės įgūdžių. Fonetiniai kalbėjimo sutrikimai yra įvairaus laipsnio – vieni vaikai visiškai negeba artikuliuoti kalbos garsų, o tuo tarpu kiti – netaria vieno ar kito garso, garsų grupės.

Hallahan ir Kauffman (2003) teigia kad, kalbos ir komunikacijos sutrikimai pasireiškia negebėjimu priimti, perduoti ir suprasti sąvokas ar verbalinių, neverbalinių ir grafinių simbolių sistemas.

Kaip teigia East, Evans (2008), kai kurių vaikų kalba ir kalbėjimas nesivysto taip, kaip norima ir tikimasi. Vaikai gali patirti sunkumų vienoje arba visose kalbėjimo ir kalbos srityse – nuo negebėjimo valdyti kalbos padargų iki negalėjimo suprasti kalbą. Kalbos sutrikimai gali būti įvairūs – nuo nedidelių ir laikinų iki didelių ir ilgalaikių. Ivoškuvienės, Mamonienės, Pečiulienės ir Stoškuvienės (2002) teigimu, kalbos sutrikimų gali atsirasti įvairaus amžiaus vaikams.

Priežastys, darančios įtaką kalbos ir kalbėjimo sutrikimams, yra analizuojamos įvairių autorių: Ališauskienės (1998), Garšvienės, Ivoškuvienės (1993; 2003), East, Evans (2008).

Garšvienė, Ivoškuvienė (2003) teigia, kad kalbos sutrikimus, esant normaliai klausai ir normaliam intelektui, galima klasifikuoti medicininio ir psichologinio pedagoginio aspektu. Medicininis požiūris padeda nustatyti kalbos sutrikimų kilmę, o pedagoginis psichologinis – kalbos sutrikimo struktūrą. Šios abi klasifikacijos papildo viena kitą.

Šiandieną vadovaujamosi kalbėjimo ir kalbos sutrikimų klasifikacija, kuri apibrėžta 2011 m. liepos 13 d. LR Švietimo ir mokslo ministro, LR Sveikatos apsaugos ministro ir LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“. Trečiąją sutrikimų grupę sudaro „Kalbėjimo ir kalbos sutrikimai“.

Vaikams pradėjus lankyti mokyklą, kalbos sutrikimai trukdo mokytis skaityti, rašyti, o kartais ir kitus mokomuosius dalykus. Pasak East, Evans (2008), kalbos sutrikimai neigiamai veikia vaiko bendravimo įgūdžių formavimąsi, ugdymosi galimybes, gali sukelti ilgalaikį stresą. Kalbos sutrikimai taip pat lemia pasitikėjimo savimi praradimą, savivertės stoką, paveikia asmeninius ir socialinius santykius. Būtina plėtoti mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, kalbą, lavinti socialinės komunikacijos įgūdžius, kurių kiti vaikai išmoka savaime.

Kuo anksčiau suteikiama tinkama pagalba, tuo geresnių rezultatų galima sulaukti. Mokiniai, kurie turi kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, dažnai gali patirti sunkumų bendraudami su kitais mokiniais, todėl specialistams svarbu žinoti, kokie veiksniai daro įtaką veiksmingam jų darbui.

Ivoškuvienės ir Makauskienės (2006) teigimu, mikčiojantieji taip pat dažnai susiduria su bendravimo sunkumais. Dėl mikčiojimo mokykloje jie dažnai erzunami, o tai turi neigiamų pasekmių jų savęs vertinimui. Howell (cit. Ivoškuvienė, Radavičienė, 2000) pažymi, kad mikčiojantys moksleiviai suvokia, kad turi kalbėjimo sutrikimą, todėl bendraudami su kitais jaučia baimę ir nerimą.

Kalbos sutrikimas skatina formuotis neadekvačiam savęs vertinimui: nepilnavertiškumo jausmui, džiaugsmo stokai, nepasitikėjimui savo gebėjimais. Vertindami save, mikčiojantieji žemiausiai vertina savo kalbą, net žemiau nei įvairius charakterio bruožus ar net sveikatą. Savo gyvenimo sėkmę mikčiojantieji didžiąja dalimi sieja su gebėjimu įveikti savo mikčiojimą, ir kaip vieną svarbiausių priemonių nurodo savo asmenines savybes. Kalbėdami su kitais jie nepasitiki savimi, jaučia nerimą, baimę, net fiziologinius sutrikimus, tokius, kaip širdies ritmo padažnėjimas ar delnų prakaitavimas. Daugelis mikčiojančiųjų savo kalbos sutrikimą vertina kaip ligą. Jie jaučia įvairias baimes ir netgi kaltę dėl savo mikčiojimo. Jie kaltina save, kad neįveikė savo mikčiojimo vaikystėje, neskyrė tam pakankamai dėmesio (Kaliagin, Ovčnikova, 2006).

Pasak Hallahan ir Kauffman (2003), mokymosi sunkumų turintiems asmenims sunku įveikti žemos motyvacijos ir žemo savęs vertinimo problemas, nes pažinimas ir motyvacija yra glaudžiai susiję. Susidaro uždaras ratas – mokiny, remiasi savo patirtimi, jis išmoka laukti nesėkmės bet kokioje naujoje situacijoje. Šis nesėkmės laukimas, arba išmoktas bejėgiškumas, skatina lengvai pasiduoti susidūrus su sunkia, sudėtinga užduotimi. Todėl mokiny ne tik neįgyja naujų įgūdžių, jis patiria dar vieną nemalonų išgyvenimą, kuris sustiprina menkavertiškumo, bejėgiškumo jausmus, tad ratas sukasi toliau.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek bendrojoje, tiek specialiojoje literatūroje pagrindinis dėmesys skiriamas atskiriems psichiniams procesams, būsenoms, asmenybės ypatumams apibūdinti

ir visiškai nedaug skiriama dėmesio asmenų savęs vertinimo klausimų aprašymui. Tačiau visi žmogaus psichologiniai dariniai, visos ypatybės atsispindi savęs vertinime tarsi veidrodyje. Jeigu savęs vertinimas bus teisingas, adekvatus tikrovei, asmenybė jausis saugiau ir sveikiau, elgsis laisviau, natūraliau, negu tuo atveju, kai savęs vertinimas per žemas. Deja, pasak įvairių autorių, asmenys, turintys negales ar patiriantys sunkumus labiau linkę save nuvertinti.

2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ KALBĖJIMO IR KALBOS SUTRIKIMŲ, SAVĖS VERTINIMAS

2.1. Tyrimo metodika ir tiriamųjų apibūdinimas

Pagrindiniai kriterijai, atrenkant tyrimo dalyvius – mokiniai turintys kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, įprastinės kalbos raidos mokiniai ir pedagogai, ugdantys mokinius, turinčius kalbėjimo ir kalbos sutrikimų. Tiriamieji buvo ieškomi atsitiktinės atrankos būdu. Atliekant tyrimą, buvo gautas institucijų vadovų leidimas apklausti pedagogus bei mokinius.

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo 138 I-V klasių mokiniai, kurie mokosi Klaipėdos rajono bendrojo lavinimo mokyklose: Gargždų „Minijos“ progimnazijoje, Dvilų bendrojo lavinimo pagrindinėje mokykloje, Vėžaičių pagrindinėje mokykloje ir Kvietinių mokykloje-darželyje. Tiriamųjų grupę sudarė 103 mokiniai, iš jų – 71 turintis kalbėjimo ir 32 mokiniai, turintys kalbos sutrikimų.

Rezultatams palyginti ištirti 35 įprastinės kalbos raidos mokiniai.

Tyrime taip pat dalyvavo 31 šių mokyklų pradinių klasių pedagogas, lietuvių kalbos mokytojai ir logopedai. Tyrimas buvo atliekamas 2015m. vasario – kovo mėnesiais.

Tyrimo metodikos. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimo tyrimui taikytos 2 metodikos: Dembo–Rubinšteino poliarinių profilių metodika ir C. Rogerso testas, kuris remiasi į žmogų centruota asmenybės teorija. Tyrimas pagal Dembo–Rubinšteino metodiką buvo atliekamas individualiu pokalbiu. Remiantis Dembo–Rubinšteino metodikos aprašymu (Zambacevičienė, 2006) tyrimui pasirinkta keletas parametrų ir pagal juos nustatytas mokinių savęs vertinimo lygis. Numatyti tokie parametrai: protas – grožis – stiprumas – gerumas. Kiekvienam tiriamajam pateiktas lapas su penkiomis linijomis ir instrukcija: „Tarkime, kad ant šitos linijos atsistos visi klasės vaikai. Viršuje patys aukščiausi, apačioje – patys žemiausi. Kaip manai, kur būtų tavo vieta? Paimk pieštuką ir tą vietą pažymėk kryželiu (X) ant linijos. Analogiškai pažymėk *protingumo* (A) linijoje (viršuje – patys protingiausi klasės mokiniai), *gražumo* (B), *stiprumo* (C), *gerumo* (D) linijose“ (1 priedas). Tiriamojo prašoma pažymėti pasirinktą poziciją pagal visus parametrus. Siekiant garantuoti, kad tiriami mokiniai gerai suprato užduotį, paprašyta papildomoje skalėje pažymėti savo ūgį tarp klasės draugų. Kiekvienam mokiniui užduoti papildomi klausimai: kodėl jis taip mano? Kokie žmonės yra patys laimingiausi? Kokie patys nelaimingiausi? Ko reikėtų, kad taptum labai laimingu? Kiekvienos skalės pasirinkta pozicija įvertinta balais nuo 1 iki 10.

Mažesnis balų skaičius reiškia menkesnį tiriamojo savęs vertinimą. Atlikta kokybinė visų tiriamųjų atsakymų analizė.

C. Rogerso testą sudaro 23 teiginiai, padedantys nustatyti paties (pačios) tiriamojo žinias apie save, jo nuomonę, kaip jį mato kiti asmenys (bendraamžiai, mokytojai). Buvo pateikta lentelė su būdvardžiais, tiriamieji turėjo pažymėti, kurie būdvardžiai juos atitinka. Pirmos klasės mokiniams būdvardžiai buvo perskaityti, išsiaiškinti nesuprantami, neaiškūs žodžiai. Remiantis pateiktu metodikos aprašymu (Endriulaitienė, Perminas, 2007) ir autorių pastabomis, kad metodika gali būti modifikuojama, ji pritaikyta mokinių savęs vertinimo tyrimui. Sumažinti galimi atsakymai (2 priedas).

Tas pats C. Rogerso testas taikytas apklausiant mokinių bendraamžius (3 priedas) ir mokytojus (4 priedas), kad jie įvertintų mokinius, turinčius kalbėjimo ir kalbos sutrikimų.

Apskaičiuojant tyrimo rezultatus, tiriamųjų atsakymai apskaičiuoti procentais. Nuo 1% iki 40% įvardijama, kaip mokinių savęs nuvertinimas, nuo 41% iki 60% – adekvatus vertinimas, nuo 61% iki 100% – mokiniai save pervertina.

2.2. Tyrimo duomenų analizė

Pedagogų ir mokinių anketinės apklausos duomenys apdoroti ir grafiškai pavaizduoti naudojant *Microsoft Office Excel 2010* programą. Taip pat naudota *Microsoft Office Word 2010* programa.

2.2.1. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimas pagal Dembo-Rubinštein tyrimą

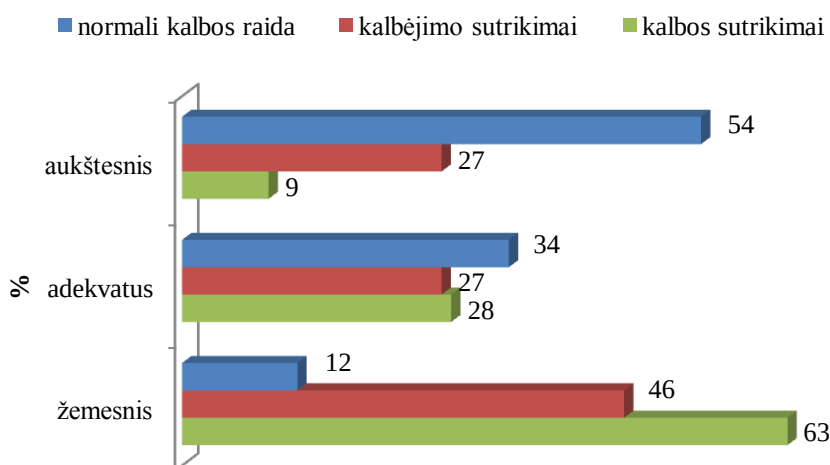
Atlikus Dembo-Rubinštein tyrimą ir suskaičiavus mokinių atsakymus, duomenis galima suvesti į lentelę. Lentelę sudaro 2 pagrindinės dalys: pirmoje dalyje pateikti sutrikimai, o antroje dalyje – mokinių, dalyvavusių tyrime, skaičius ir savęs vertinimo lygių rezultatai pagal protingumo, gražumo, stiprumo ir gerumo pozicijas, t.y. kiek mokinių save vertino adekvačiai, kiek mokinių save vertino aukščiau, ir kiek mokinių save vertino žemiau (3 lentelė).

Mokinių savęs vertinimo lygių rezultatai

Sutrikimai	Savęs vertinimo lygiai (pagal poziciją linijose)											
	A (protingumas)			B (gražumas)			C (stiprumas)			D (gerumas)		
	adekvatus	aukštesnis	žemesnis	adekvatus	aukštesnis	žemesnis	adekvatus	aukštesnis	žemesnis	adekvatus	aukštesnis	žemesnis
Įprastinė kalbos raida	12	19	4	9	18	8	12	19	4	16	16	3
Kalbėjimo sutrikimai	19	19	33	13	37	21	13	29	29	15	29	27
Kalbos sutrikimai	9	3	20	13	12	7	7	7	18	8	4	20

Siekiant išsiaiškinti mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimo ypatumus, tyrimo metu buvo apklausti mokiniai, turintys kalbėjimo, kalbos sutrikimų ir įprastinės kalbos raidos mokiniai. Tiriamųjų rezultatai, gauti taikant Dembo-Rubinštein metodiką išanalizuoti ir palyginti. Tyrimo metu nustatyta, kaip save vertina mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, mokiniai, turintys kalbos sutrikimų ir mokiniai, kurių kalbos plėtra atitinka amžiaus normas.

PROTINGUMAS

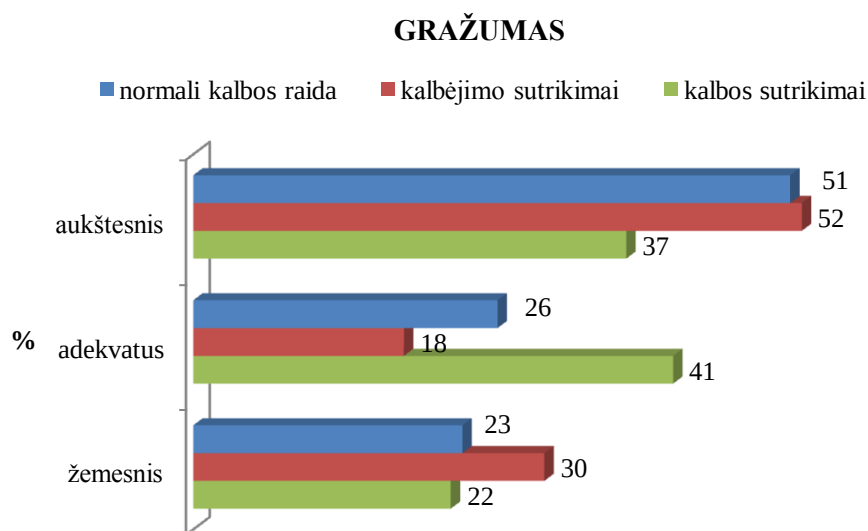
1 pav. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, nuomonė apie savo protingumą, lyginant su bendraamžių, %

Iš 1 paveiksle pateiktų rezultatų, galima daryti išvadą, kad mokiniai, turintys kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, bendraudami su draugais ir bendraamžiais save labai nuvertina. Labai daug tiriamųjų, turinčių kalbos sutrikimų, šiek tiek mažiau tiriamųjų, turinčių kalbėjimo sutrikimų mano, kad jie nėra tokie protingi, kaip jų bendraamžiai. Kai tuo tarpu, įprastinės kalbos raidos mokinių tik nedidelė dalis mano, kad jie nėra labai protingi.

Beveik vienoda dalis tiriamųjų, turinčių kalbėjimo, kalbos sutrikimų ir įprastinės kalbos raidos mokinių, save vertina adekvačiai.

Labai mažai tiriamųjų, turinčių kalbos sutrikimų ir nežymiai daugiau mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų save pervertina. Tuo tarpu, dauguma įprastinės kalbos raidos mokinių mano, kad jie yra labai protingi. Tokį rezultatų pasiskirstymą galėjo nulemti tai, kad mokiniai, kurie turi kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, pradinėse klasėse susiduria su skaitymo ir rašymo sunkumais, o mokymosi rezultatai dažniausiai siejami su protiniais gebėjimais. Gailienė ir kt. (1996), taip pat teigia, kad mokiniai, turintys kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, yra dažniau linkę save nuvertinti. Tokie mokiniai nepasitiki savimi, išgyvena dėl nesėkmių, jautriai reaguoja į kritiką, nekelia sau didelių tikslų ir netiki sėkme.

Daug geresnius rezultatus tiriamieji pateikia vertindami savo grožį.

2 pav. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, nuomonė apie savo gražumą, lyginant su bendraamžių, %

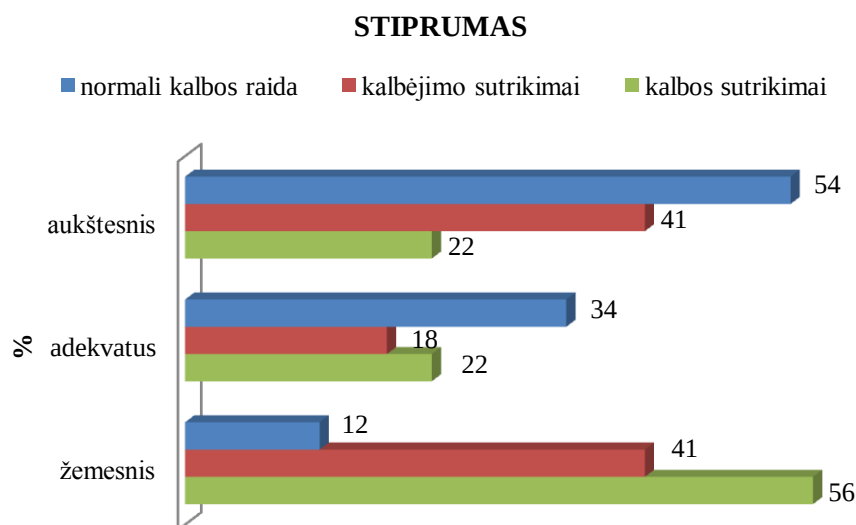
Iš rezultatų, pateiktų 2 paveiksle, galima daryti išvadą, kad mokiniai, turintys kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savo grožį, priešingai nei protą vertina labai aukštai. Dauguma tiriamųjų, turinčių kalbėjimo sutrikimų ir nežymiai mažiau tiriamųjų, turinčių kalbos sutrikimų mano, kad jie labai gražūs. Savo grožį jie vertina lygiai taip pat aukštai, kaip ir įprastinės kalbos raidos tiriamieji.

Nemažai įprastinės raidos tiriamųjų, nežymiai mažiau tiriamųjų, turinčių kalbėjimo sutrikimų ir didelė dalis tiriamųjų, turinčių kalbos sutrikimų save vertina adekvačiai.

Nežymi dalis įprastinės raidos mokinių ir tiriamųjų, turinčių kalbos sutrikimų save nuvertina. Šiek tiek žemiau savo grožį vertina tiriamieji, turintys kalbėjimo sutrikimų.

Galima daryti išvadą, kad savo grožį visi tiriamieji linkę pervertinti. Tai gali būti susiję su visuomenėje paplitusia nuostata, kad grožis suteikia laimės, daugiau galimybių, pasitikėjimo savimi. Tikėtina, kad mokiniai vadovaujasi šia nuostata ir tiki, kad būdamas gražus ir sveikas gali būti laimingas.

Pakankamai gerą nuomonę apie save mokiniai turi ir vertindami savo stiprumą.

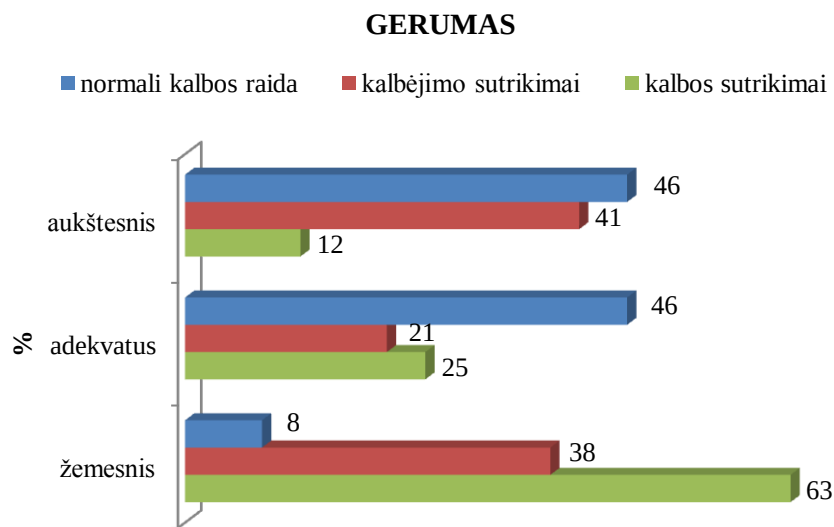
3 pav. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, nuomonė apie savo stiprumą, lyginant su bendraamžių, %

Iš 3 paveiksle pateiktų duomenų galima matyti, kad vertindami savo stiprumą, įprastinės kalbos raidos tiriamieji save laiko labai stipriais, dauguma jų save pervertina. Didelė dalis - savo stiprumą vertina adekvačiai ir labai maža dalis įprastinės kalbos raidos mokinių save nuvertina.

Lygindami savo stiprumą su bendraamžiu, mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, save vertina taip pat labai aukštai. Dauguma šių tiriamųjų teigia, kad jie labai stiprūs, nežymi dalis save vertina adekvačiai, tačiau ir dauguma tiriamųjų linkę save nuvertinti. Galima pastebėti, kad mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų vertindami savo stiprumą pateikia labai kraštutinius (ekstremalius) atsakymus (vertina save arba labai gerai, arba labai blogai).

Blogiausiai savo stiprumą vertina mokiniai, turintys kalbos sutrikimų. Nors didelė dalis šių tiriamųjų mano, kad jie labai stiprūs, nežymi dalis mokinių, turinčių kalbos sutrikimų savo stiprumą vertina adekvačiai, tačiau dauguma šių mokinių savo jėgomis ir stiprumu nepasitiki ir labai nuvertina.

Blogesnės nuomonės mokiniai yra apie savo gerumą.

4 pav. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, nuomonė apie savo gerumą, lyginant su bendraamžių, %

Iš 4 paveiksle pateiktų duomenų galima matyti, kad savo gerumą, įprastinės kalbos raidos tiriamieji vertina labai aukštai, didžioji dalis jų linkę save pervertinti. dauguma - savo gerumą vertina adekvačiai ir tik nežymi dalis įprastinės kalbos raidos mokinių save nuvertina.

Lygindami savo gerumą su bendraamžių, mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, save vertina taip pat labai aukštai. Didžiausia dalis šių tiriamųjų teigia, kad jie labai geri, nemaža dalis save vertina adekvačiai, ir didelė dalis tiriamųjų linkę save nuvertinti.

Žemiausiai savo gerumą vertina mokiniai, turintys kalbos sutrikimų. Tik keletas šių tiriamųjų mano, kad jie labai geri, nežymi dalis mokinių, turinčių kalbos sutrikimų savo gerumą vertina adekvačiai, tačiau dauguma šių mokinių savo gerumą labai nuvertina.

Apibendrinant rezultatus, galima teigti, kad lyginant save su bendraamžiais, kurių kalbos plėtra atitinka amžiaus normas, labiausiai save nuvertina mokiniai, turintys kalbos sutrikimų. Kiek mažiau, bet vis dėlto save nuvertinti linkę ir mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų.

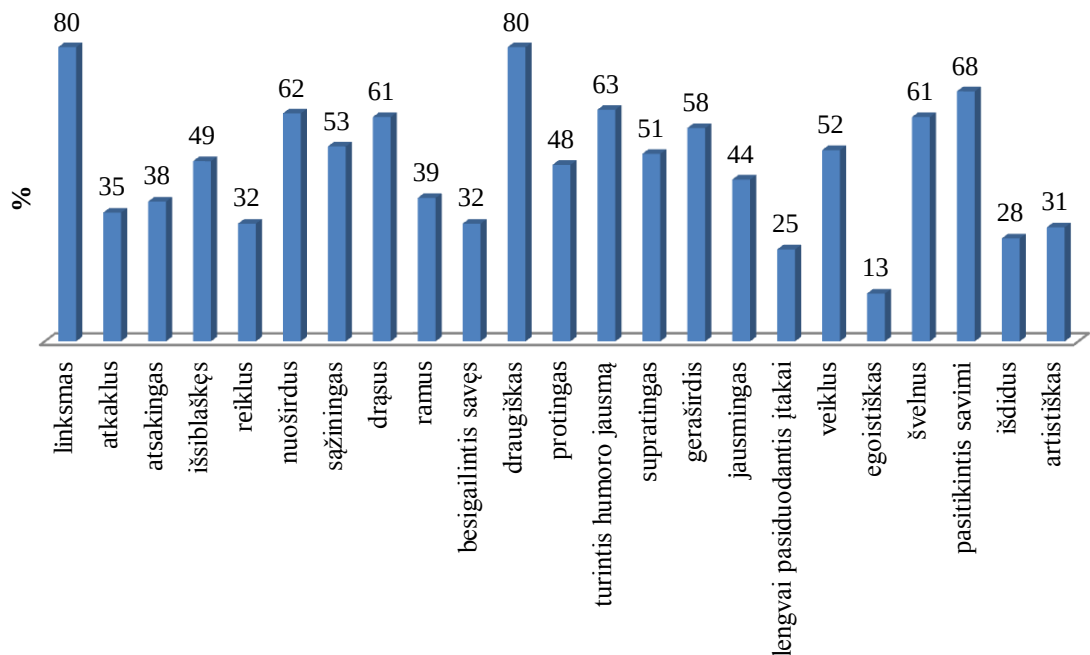
Lyginant mokinių atsakymus pagal gerumo būklę, galima pastebėti, kad mokiniai, turintys kalbos sutrikimų mano, kad jie nėra labai geri mokiniai. Tai jie galbūt motyvuoja tuo, kad turintys kalbos defektų mokiniai yra nelabai protingi, o be to ir nelabai stiprūs vaikai negali būti geri.

Apibendrinant rezultatus atlikto tyrimo duomenys parodė, kad mokinių savęs vertinimas, taikant Dembo-Rubinštein metodiką yra pakankamai geras. Lyginant grupes pagal protingumo, gražumo, stiprumo ir gerumo parametrus, skirtumai nėra labai dideli. Nevienodas tiriamųjų pasiskirstymas į grupes nustatytas lyginant protingumo ir gerumo skalėje gautus rezultatus. Mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų, grupėje išryškėjo tiriamųjų tendencija vertinti save vidutiniškai arba truputį geriau nei vidutiniškai (išskyrus protingumo skalėje), o mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, grupėje tiriamieji save vertino arba vidutiniškai, arba labai žemai (išskyrus gražumo skalę).

2.2.2. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimo analizė pagal

C. Rogerso testą

Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimas atliktas ir pagal C. Rogerso testą. Tyrimo rezultatai pateikti 5, 6 ir 7 paveiksluose.

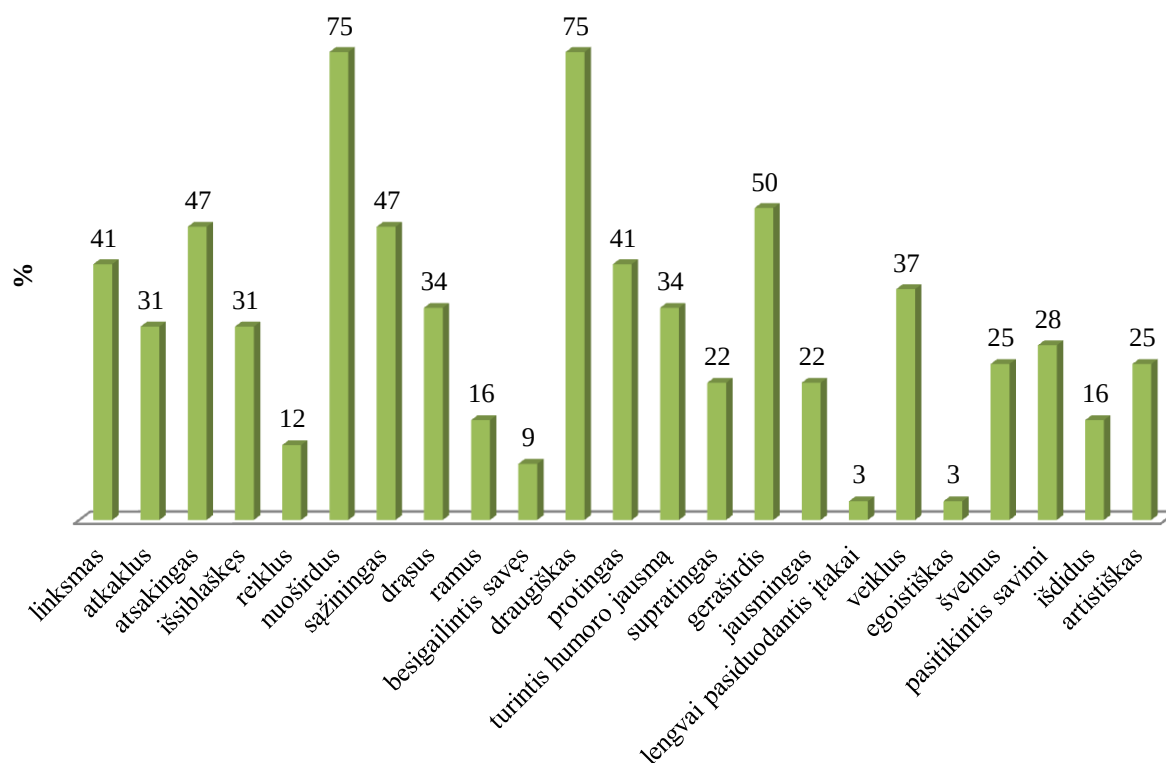
5 pav. Mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų, nuomonė apie save, %

Į teiginius apie draugiškumą, linksmumą, nuoširdumą, sąžiningumą, drąsą, humoro jausmą, pasitikėjimą savimi, geraširdiškumą, dauguma mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų atsakė teigiamai ir skyrė sau aukštą įvertinimą. Beveik visi mokiniai teigia, kad jie linksmi ir draugiški, didelė dalis teigia, kad yra nuoširdūs, sąžiningi ir geraširdžiai.

Nelabai teigiamai tiriamieji linkę vertinti savo protingumą. Tik apie pusę tiriamųjų mano, kad jie yra protingi, šiek tiek mažiau galvoja, kad yra atkaklūs, jausmingi, atsakingi ir artistiški.

Daugumą savo savybių tiriamieji yra linkę nuvertinti. Tik nežymi dalis tiriamųjų tvirtina, kad jie yra išdidūs, keletas tiriamųjų tvirtina, kad jie lengvai pasiduoda kitų įtakai, kuri ne visada yra teigiama.

5 paveiksle apibendrinti mokinių atsakymų rezultatai, gauti pagal C. Rogerso testo anketą (2 priedas).

6 pav. Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, nuomonė apie save, %

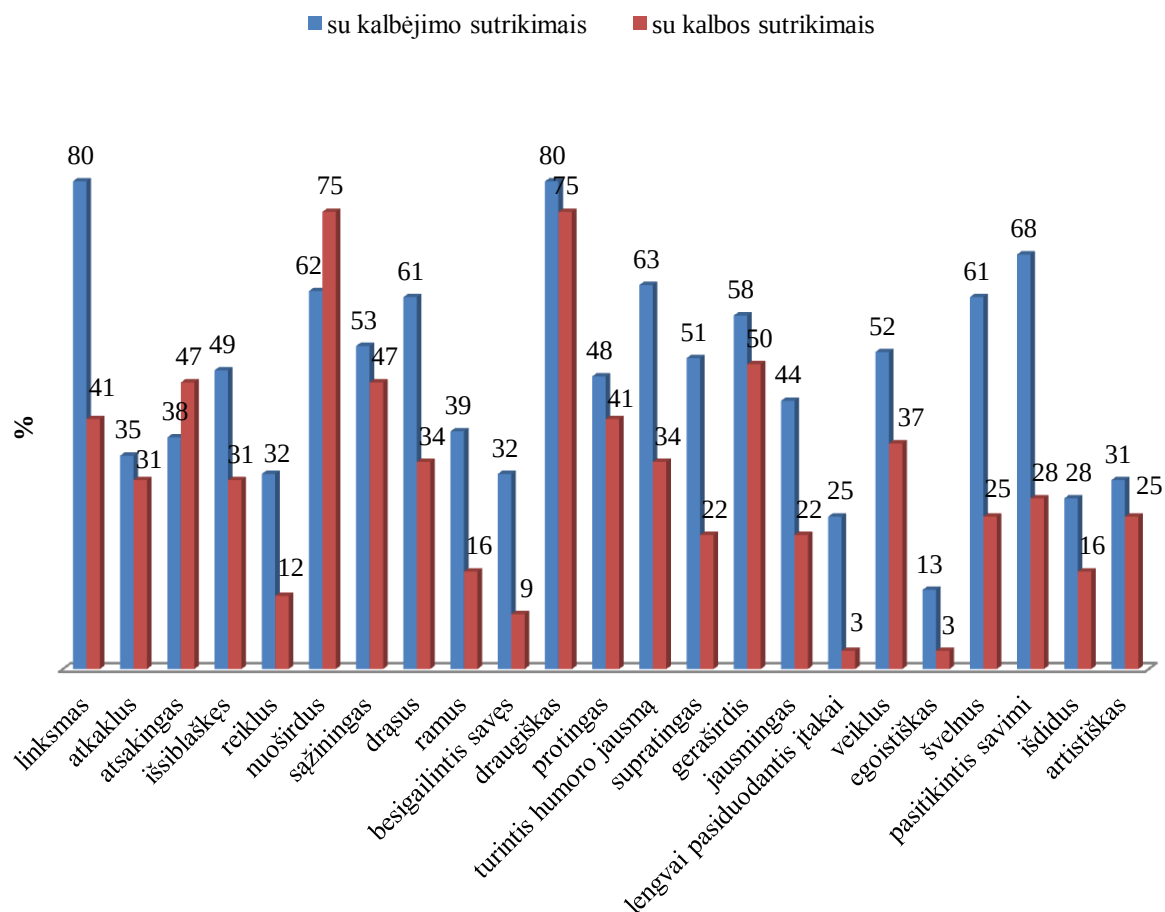
Iš 6 paveiksle pateiktų duomenų galima daryti išvadą, kad mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, ypatingai linkę save nuvertinti. Tik tokioms savo savybėms, kaip draugiškumas, nuoširdumas ir geraširdiškumas jie skyrė aukštą įvertinimą.

Nelabai teigiamai tiriamieji linkę vertinti tokias savo savybes, kaip atsakingumą, sąžiningumą, protingumą, linksmumą, veiklumą. Tik pusė tiriamųjų mano, kad jie yra sąžiningi ir atsakingi, protingi ir linksmi. Didelė dalis tiriamųjų nuvertina ir savo veiklumą.

Daugumą savo savybių tiriamieji yra linkę labai nuvertinti. Tik nežymi dalis tiriamųjų mano, kad jie yra drąsūs ir turintys humoro jausmą, dauguma tiriamųjų tvirtina, kad jie yra išsiblaškę, tik keletas pasitiki savimi, savo jėgomis. Jie nemano, kad yra švelnūs, jausmingi ir supratingi. Labai mažai tiriamųjų teigia, kad jie išdidūs ir reiklūs. Keletas mokinių gailisi savęs, kai kurie teigia - lengvai pasiduodantys kitų įtakai ir ne visada ši įtaka būna teigiama.

6 paveiksle apibendrinti mokinių atsakymų rezultatai, gauti pagal C. Rogerso testo anketą (2 priedas).

Apibendrinant šios testo dalies – apie mokinių, turinčių kalbėjimo ir mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, nuomonę apie save – rezultatus galima pavaizduoti grafiškai (7 pav.).

7 pav. Mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų, ir mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykis, %

Iš duomenų, pateiktų 7 paveiksle galima daryti išvadą, kad lyginant mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų ir mokinių, turinčių kalbos sutrikimų nuomonę apie save, labiau nuvertinti save linkę mokiniai, turintys kalbos sutrikimų. Tik atsakingumą ir nuoširdumą jie vertina aukščiau nei mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų. Visas kitas savo savybes mokiniai, turintys kalbos sutrikimų vertina daug žemiau.

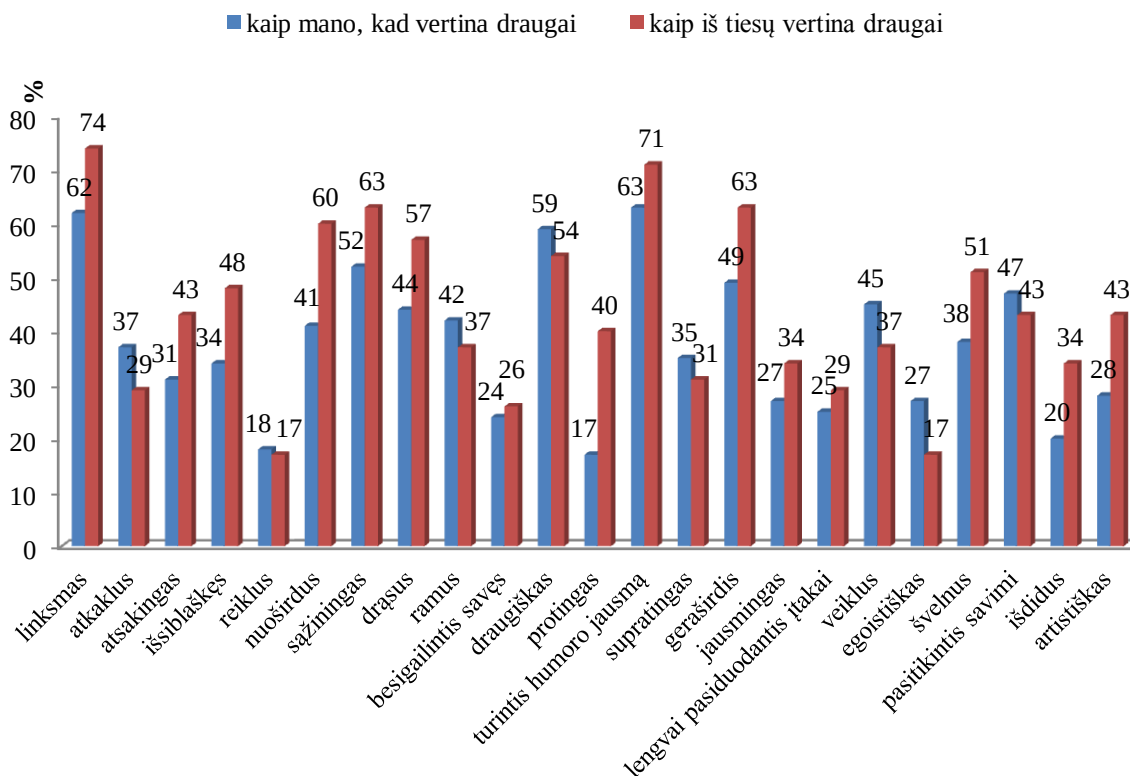
Taigi, apibendrinant pateiktus duomenis, galima daryti išvadą, kad dauguma tiriamųjų, turinčių kalbos sutrikimų save labai nuvertina, o mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų save nuvertina rečiau. Adekvačiai save vertina dauguma tiriamųjų turinčių kalbėjimo sutrikimų ir nežymiai mažiau tiriamųjų, turinčių kalbos sutrikimų. Ir tik nežymi dalis tiriamųjų, turinčių kalbos

sutrikimų save pervertina, kai tuo tarpu, mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų save pervertina dažniau.

Lyginant tyrimo gautus rezultatus ir mokslinėje literatūroje pateiktus duomenis, galima rasti tokias pačias ar panašias išvadas. Pasak Zambacevičienės (2006), kalbant apie mokinių elgesio, mokymosi problemas, daugiausia susiduriama su neadekvačiu mokinių savęs vertinimu – nepakankamu ar pernelyg geru.

2.2.3. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykis su jų įprastinės kalbos raidos bendraamžių vertinimu

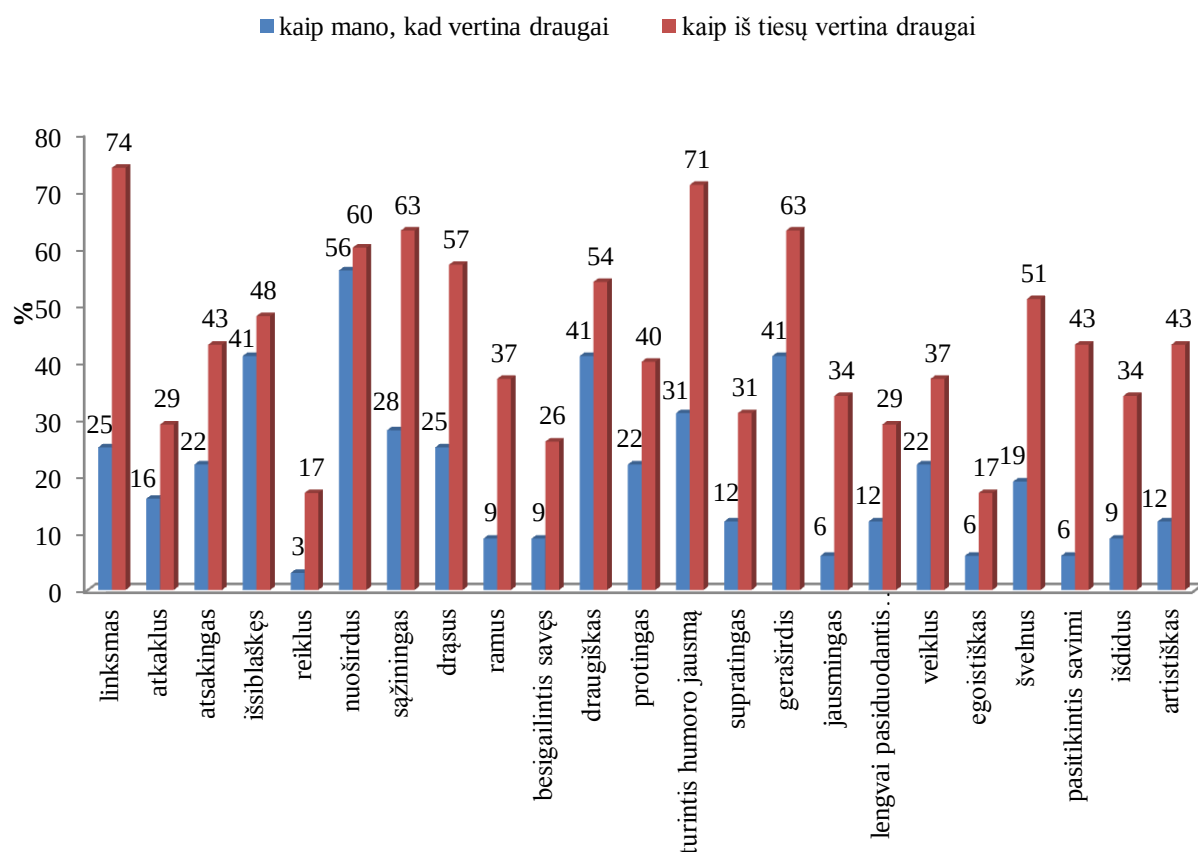
Norint patikrinti, ar skiriasi tiriamųjų, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimo rezultatai nuo įprastinės kalbos raidos tiriamųjų rezultatų, buvo atlikta apklausa, kaip tiriamieji, turintys kalbėjimo ir kalbos sutrikimų mano, kad juos vertina bendraamžiai, ir kaip iš tiesų įprastinės kalbos raidos tiriamieji vertina mokinius, turinčius kalbėjimo ir kalbos sutrikimų.

8 pav. Mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų, savęs vertinimo santykis su įprastinės kalbos raidos bendraamžių vertinimu, %

Iš 8 paveiksle pateiktų duomenų galima matyti, kad mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, savęs vertinimo įprastinės raidos draugų atžvilgiu, yra linkę save nuvertinti. Neigiamų savybių tiriamieji priskiria sau daugiau, negu juos iš tiesų vertina jų bendraamžiai. Tokias savybes, kaip linksmumą, atsakingumą, nuoširdumą, sąžiningumą, drąsą, protingumą, geraširdiškumą, švelnumą, išdidumą, artistišumą tiriamųjų bendraamžiai vertina daug aukščiau, negu mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, mano. Į kelis teiginius apie reiklumą, gailestį sau, draugiškumą, gerą humoro jausmą, jausmingumą, pasidavimą kitų įtakai, pasitikėjimą savimi, supratingumą ir tiriamieji, ir jų bendraamžiai atsakė panašiai, todėl galima manyti, kad šias savybes tiriamieji vertina adekvačiai. Tik kelias savo savybių tiriamieji įvertino aukščiau nei jų bendraamžiai – atkaklumą, ramumą ir veiklumą. Taigi, apibendrinant galima teigti, kad didžiausia dalis tiriamųjų save nuvertina, dauguma vertina save analogiškai ar panašiai, kaip bendraamžiai, ir nežymi dalis tiriamųjų save pervertina.

8 paveiksle apibendrinti mokinių atsakymų rezultatai, gauti pagal C. Rogerso testo anketą (2 ir 3 priedai).

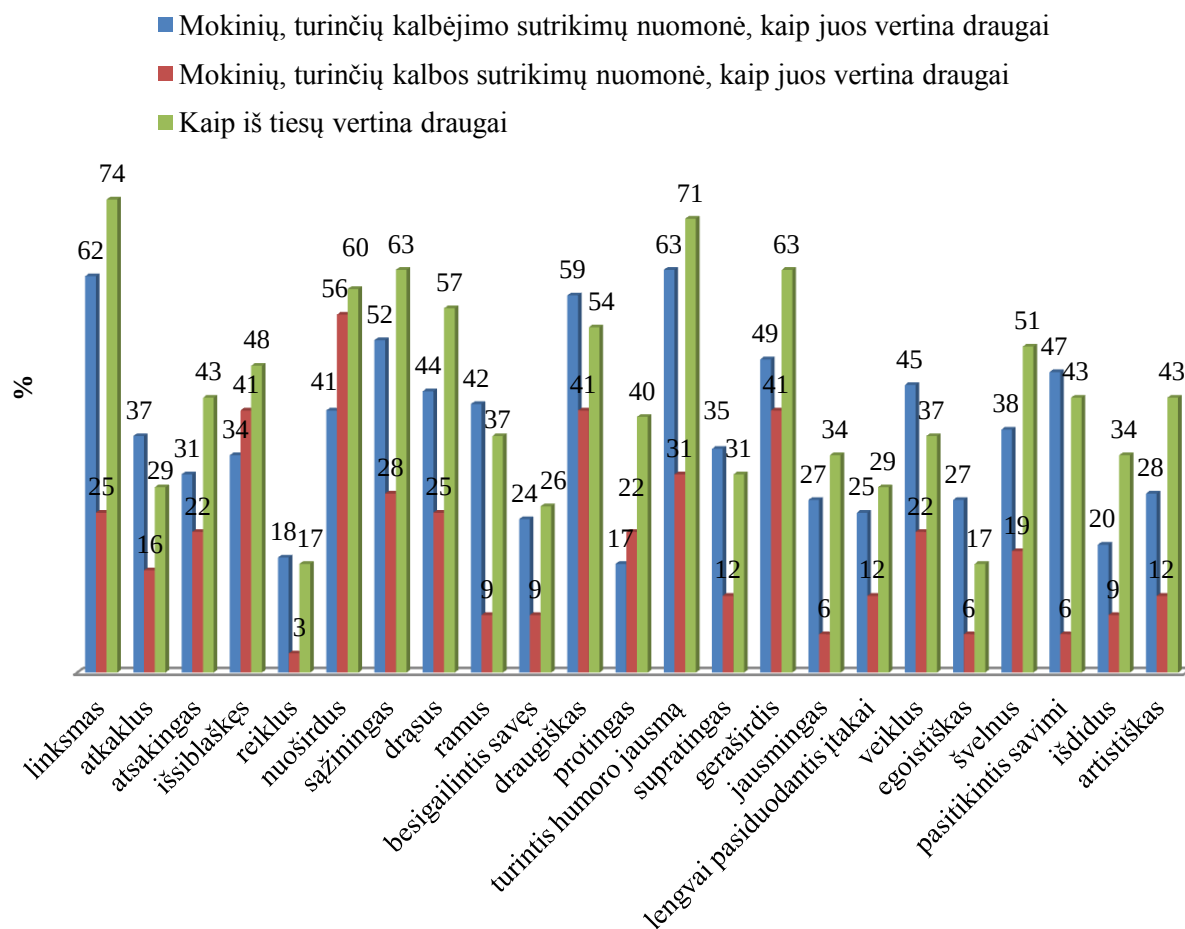

9 pav. Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykis su įprastinės kalbos raidos bendraamžių vertinimu, %

9 paveiksle pateikti tyrimo duomenys rodo, kad mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, savęs vertinimą įprastinės raidos draugų atžvilgiu, yra linkę labai nuvertinti. Palyginus abiejų grupių tiriamųjų rezultatus, nustatytas reikšmingas skirtumas. Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimas yra daug žemesnis, nei juos vertina įprastinės kalbos raidos bendraamžiai. Šie duomenys sutampa su Dembo-Rubinštein metodikos tyrimo rezultatais (nustatytas labai žemas mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimas proto, stiprumo bei gerumo skalėse). Daugumą savo savybių tiriamieji, turintys kalbos sutrikimų vertina daug žemiau, nei juos iš tiesų vertina jų bendraamžiai. Tokias savybes, kaip linksmumas, atkaklumas, atsakingumas, reiklumas, sąžiningumas, drąsa, draugiškumas, protingumas, geras humoro jausmas, supratingumas, geraširdiškumas, jausmingumas, veiklumas, švelnumas, pasitikėjimas savimi, išdidumas, artistiškas, tiriamųjų bendraamžiai vertina daug aukščiau, negu mano mokiniai, turintys kalbos sutrikimų. Į porą teiginių apie išsiblaškimą ir nuoširdumą ir tiriamieji, ir jų bendraamžiai atsakė panašiai, todėl galima manyti, kad šias savybes tiriamieji vertina adekvačiai. Ir tik kelias savo savybes tiriamieji, turintys kalbos sutrikimų įvertino geriau nei jų bendraamžiai – ir tai tik tokias, kaip gailestis sau, egoizmas, pasidavimas kitų įtakai, tiriamieji įvertino savo naudai (jie mano, kad nėra labai egoistiški, pasiduodantys kitų įtakai ar besigailintys savęs). Taigi, apibendrinant galima teigti, kad net didžiausia dalis tiriamųjų save nuvertina, keletas vertina save analogiškai ar panašiai, kaip bendraamžiai, ir tik nežymi dalis tiriamųjų save pervertina.

9 paveiksle apibendrinti mokinių atsakymų rezultatai, gauti pagal C. Rogerso testo anketą (2 ir 3 priedai).

Apibendrinant šios testo dalies – apie mokinių, turinčių kalbėjimo ir mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykį su įprastinės kalbos raidos bendraamžių vertinimu – duomenys pateikiami 10 paveiksle.

10 pav. Mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų, ir mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykis su įprastinės kalbos raidos bendraamžių vertinimu, %

Iš duomenų, pateiktų 10 paveiksle, galima daryti išvadą, apie mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų, ir mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykį su įprastinės kalbos raidos bendraamžių vertinimu. Paveiksle labai aiškiai matoma, kad mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, labai linkę save nuvertinti. Vienintelę savybę, tokią kaip nuoširdumą jie vertina pakankamai aukštai, visas kitas savo savybes jie vertina daug žemiau nei mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, ir labai žemai lyginant su įprastinės kalbos raidos tiriamaisiais.

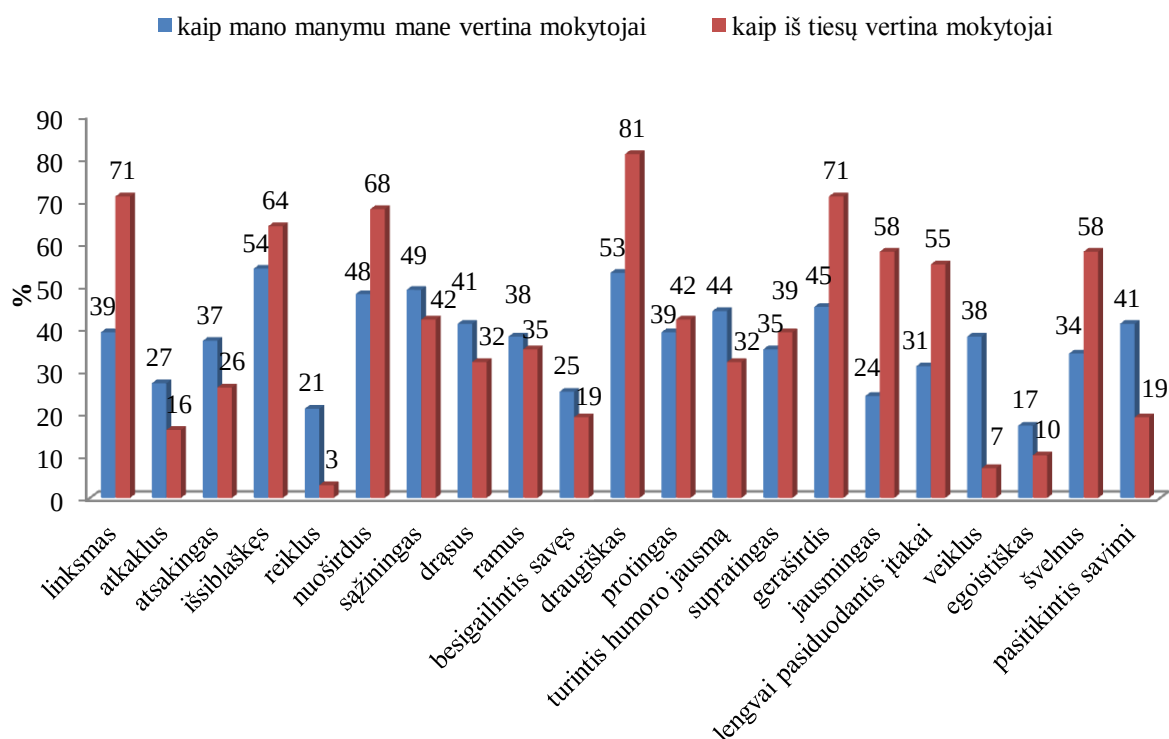
Apibendrinant pateiktus duomenis, galima daryti išvadą, kad save nežymiai pervertina ir tiriamieji, turintys kalbėjimo, ir tiriamieji, turintys kalbos sutrikimų. Tačiau adekvačiai save vertina dauguma tiriamųjų, turinčių kalbėjimo sutrikimų ir tik nežymi dalis tiriamųjų, turinčių kalbos sutrikimų. Didžiausia dalis tiriamųjų, turinčių kalbos sutrikimų, save nuvertina, kai tuo tarpu, mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, save nuvertina rečiau.

Gauti tyrimo duomenys patvirtina literatūroje pateiktas mintis, kad kalbos sutrikimas skatina formuotis neadekvačiam savęs vertinimui: nepilnavertiškumo jausmui, džiaugsmo stokai, nepasitikėjimui savo gebėjimais. Vertindami save, mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, žemiausiai vertina savo kalbą, net žemiau nei įvairius charakterio bruožus ar net sveikatą. Savo gyvenimo sėkmę didžiaja dalimi sieja su gebėjimu įveikti savo kalbos sutrikimą ir, kaip vieną svarbiausių priemonių, nurodo savo asmenines savybes. Kalbėdami su kitais jie nepasitiki savimi, jaučia nerimą, baimę (Kaliagin, Ovčnikova, 2006).

2.2.4. Mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykis su jų mokytojų vertinimu

Tyrimas padėjo išsiaiškinti, ar skiriasi tiriamųjų savęs vertinimo rezultatai su mokytojų vertinimo rezultatais. Buvo atlikta apklausa, kaip tiriamieji mano, kad juos vertina mokytojai, ir kaip iš tiesų mokytojai vertina mokinius, turinčius kalbėjimo ir kalbos sutrikimų.

Pirmiausia aptariami duomenys mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų. Duomenys pateikiami 11 paveiksle.

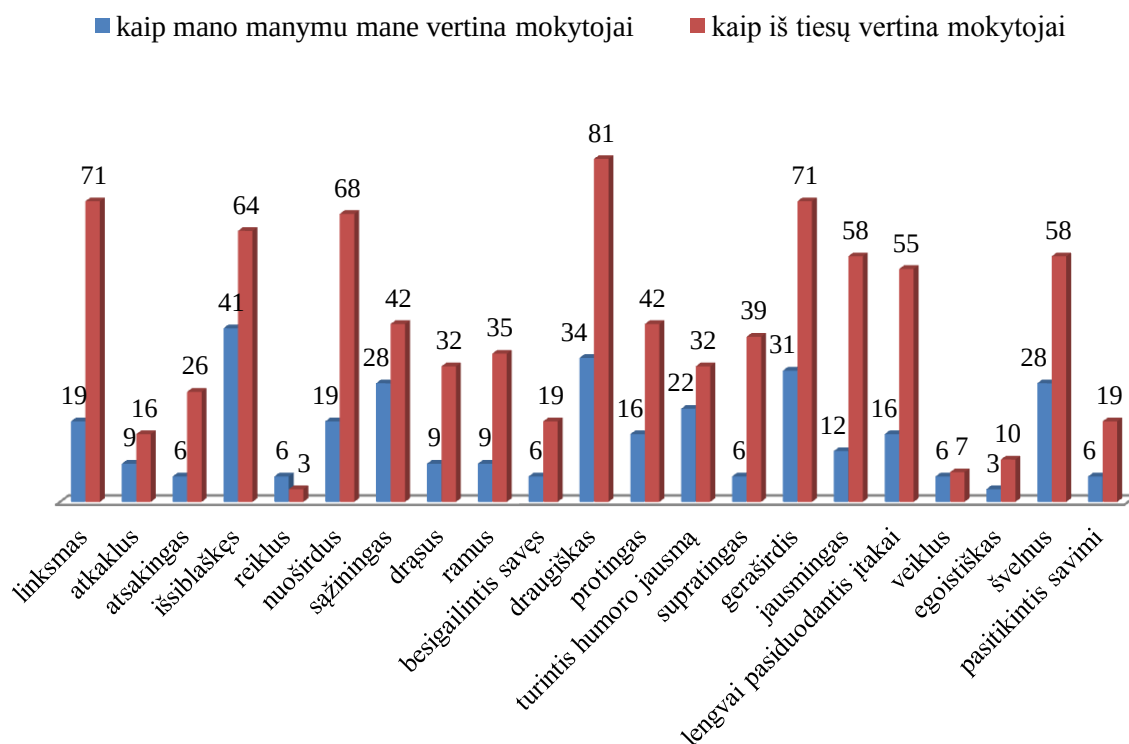

11 pav. Mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų, savęs vertinimo santykis su mokytojų vertinimu, %

Mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, turėjo patvirtinti ar paneigti teiginius, ką apie juos mano jų mokytojai (2 ir 4 priedai). Iš duomenų, pateiktų 11 paveiksle, galima matyti, kad į teiginius apie atkaklumą, atsakingumą, reiklumą, drąsą, gerą humoro jausmą, veiklumą, pasitikėjimą savimi, dauguma mokinių atsakė teigiamai, t.y. save įvertino geriau, nei iš tiesų juos įvertino mokytojai. Sąžiningumą, ramumą, gailestį sau, protingumą, supratingumą įvertino panašiai, kaip apie juos atsiliepė ir mokytojai. Šie vertinimai sutampa su jų mokytojų įvertinimais. Tik su vertinimu apie linksmumą, išsiblaškimą, nuoširdumą, draugiškumą, geraširdiškumą, jausmingą, švelnumą, egoizmą mokytojai nesutiko, įvertino juos aukščiau, nei tiriamieji mano.

Apibendrinant 2 ir 4 priedo anketų rezultatus, pavaizduotus 11 paveiksle, galima teigti, kad mokiniai save vertina geriau, nei jų mokytojai. Iš pedagogų atsakymų analizės matyti, kad dauguma mokytojų, savo mokinius, turinčius kalbėjimo sutrikimų, linkę vertinti vidutiniškai arba žemiau nei vidutiniškai. Tai patvirtina ir Makauskienės (2004) teiginį, kad mokiniai, turintys kalbėjimo ir kalbos sutrikimų dažnai patiria mokymosi sunkumų ir girdi neigiamus mokytojų vertinimus, kurie, kaip manoma, gali turėti įtakos menkam savęs vertinimui rasti.

Mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, taip pat, kaip ir mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, turėjo patvirtinti ar paneigti teiginius, ką apie juos mano jų mokytojai (2 ir 4 priedai). Duomenys pateikiami 12 paveiksle.

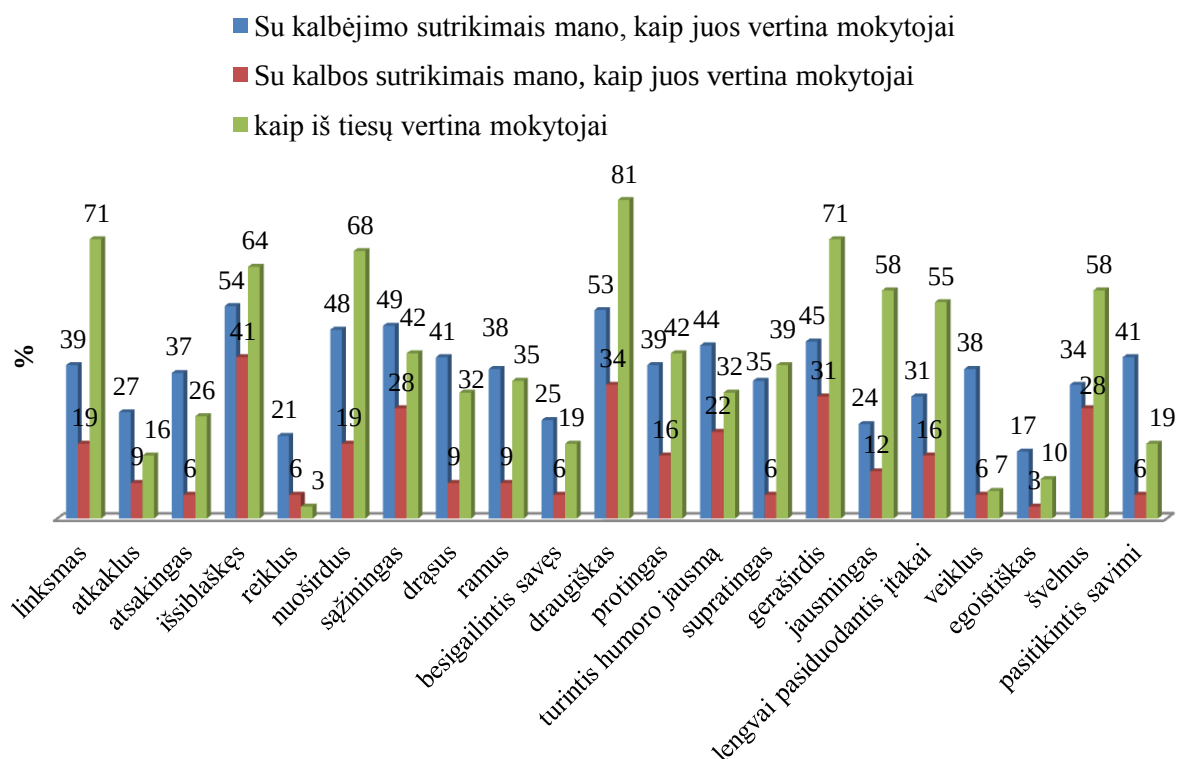

12 pav. Mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykis su mokytojų vertinimu, %

Iš 12 paveiksle pateiktų duomenų, galima matyti, kad tik keletą teiginių apie save (reiklumas, egoizmas, išsiblaškytas, gailestis sau, pasidavimas kitų įtakai) mokiniai įvertino geriau, nei iš tiesų juos įvertino mokytojai. Savo veiklumo vertinimas beveik sutapo su mokytojų vertinimu. Tik mokinių linksmumą, geraširdiškumą, atkaklumą, atsakingumą, nuoširdumą, sąžiningumą, drąsą, ramumą, draugiškumą, protingumą, jausmingą, gerą humoro jausmą, supratingumą, švelnumą, pasitikėjimą savimi mokytojai įvertino aukščiau, nei patys tiriamieji.

Apibendrinant 12 paveiksle pateiktus duomenis, galima daryti išvadą, kad neigiamai į teiginius, iš kurių labiausiai galima matyti, kad mokytojai juos vertina žemiau negu jie patys save vertina, atsakė didžiausia dalis tiriamųjų. Kelių tiriamųjų savęs vertinimai sutampa su jų mokytojų įvertinimais t.y. savęs vertinimas yra adekvatus, ir tik nežymi dalis mokinių yra linkę save pervertinti. Taigi galima teigti, kad mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, priešingai nei mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, save vertina blogiau, nei jų mokytojai.

Apibendrinant šios testo dalies – apie mokinių, turinčių kalbėjimo ir mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykį su mokytojų vertinimu – rezultatai pateikti 13 paveiksle.

13 pav. Mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų, ir mokinių, turinčių kalbos sutrikimų savęs vertinimo santykis su mokytojų vertinimu, %

Apibendrinant mokinių, turinčių kalbėjimo, ir mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimo santykį su jų mokytojų vertinimu išaiškėjo, kad mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų save vertina geriau, nei jų mokytojai. Iš pedagogų atsakymų analizės matyti, kad dauguma mokytojų, savo mokinius, turinčius kalbėjimo sutrikimų, linkę vertinti vidutiniškai arba žemiau nei vidutiniškai. O mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, save vertina blogiau, nei jų mokytojai. Pedagogų atsakymų analizė rodo, kad didžiausia dalis mokytojų, savo mokinius, turinčius kalbos sutrikimų, linkę vertinti vidutiniškai arba geriau nei vidutiniškai.

Tikėtina, kad taip yra todėl, kad mokiniams, turintiems kalbos sunkumų, o tuo pačiu ir mokymosi sunkumų, labiau reikia paskatinimų, pagyrimų, palaikymo iš savo mokytojų.

Zambacevičienė (2006) taip pat teigia, kad reikia siekti, kad vaikas iš pat pradžių tinkamai save vertintų. Jei mokinys linkęs save pervertinti, nereikia per dažnai girti jo realių pasiekimų, geriau parodyti trūkumus (tvarkingumo, kruopštumo, švarumo), kuriuos reikėtų įveikti. Kitaip vaikas gali išpuikti, tapti pagyrūnu. O nepasitikinčius savimi mokinius, atvirkščiai, reikia padrąsinti, įtikinti, kad, jeigu jie pasistengtų, galėtų įveikti nesėkmę. Peduk, Ahmetoglu (2012) teigimu, dauguma mokytojų neturi pakankamai žinių, kaip dirbti su mokiniais, turinčiais specialiųjų ugdymosi poreikių, klasėje. Autoriai tikina, kad kiekvienas mokytojas privalo išklaudyti įvadinį specialiojo ugdymo kursą ir nurodo, kad išklausių šį kursą požiūris į šiuos mokinius yra labiau teigiamas, nei šio kurso neišklausių mokytojų.

Apibendrinant atlikto tyrimo rezultatus galima teigti, kad ir pagal Dembo-Rubinštein metodikos tyrimo rezultatus, ir pagal C. Rogerso testą mokinių, turinčių kalbėjimo sutrikimų, grupėje išryškėjo tendencija vertinti save vidutiniškai arba nežymiai geriau nei vidutiniškai, o mokinių, turinčių kalbos sutrikimų, grupėje tiriamieji save vertino arba vidutiniškai, arba labai žemai.

Išvados

1. Literatūros analizė atskleidė, kad mokinių savęs vertinimas yra reikšmingas asmenybės socializacijos veiksnys, lemiantis jų santykius su kitais, elgesį bei veiklą, ir, kad kitų asmenų požiūris turi įtakos mokinių savęs vertinimui bei savivertės kaitai.
2. Tyrimu, taikant Dembo-Rubinštein ir C. Rogerso testus, nustatyta, kad mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, vertina save vidutiniškai arba šiek tiek geriau nei vidutiniškai. Ypatingai aukštai mokiniai vertina savo draugiškumą, linksmumą, grožį, nuoširdumą, drąsą, humoro jausmą bei pasitikėjimą savimi.
3. Gauti tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad mokiniai, turintys kalbos sutrikimų, save vertina vidutiniškai, arba labai žemai. Labai žemai jie nuvertina savo atkaklumą, reiklumą, drąsą, išdidumą, pasitikėjimą savimi ir protingumą.
4. Mokytojų nuomone, mokiniai, turintys kalbėjimo sutrikimų, linkę save pervertinti. Juos mokytojai dažnai vertina žemiau, nei save vertina patys mokiniai.
5. Apklausoos rezultatai rodo, kad mokinius, turinčius kalbos sutrikimų, mokytojai vertina aukščiau, o patys mokiniai linkę save labai nuvertinti.

Literatūra

1. Ališauskienė, S. (1998). *Ankstyvojo amžiaus vaikų korekcinis ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
2. Andre, Ch. (2014). *Netobuli, laisvi ir laimingi*. Vilnius: Tyto alba.
3. Antinienė, D. (2007). Pradėkime nuo savęs. *Bendravimo psichologija*. Kaunas: Technologija.
4. Aramavičiūtė, V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.
5. Augis, R. ir kt. (Red.). (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
6. Baranauskienė, I., Manukian, D. (2008). Aklujų ir silpnaregių mokinių integruoto ugdymo analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2 (18), 41-49.
7. Barkauskienė, R. (2003). Mokymosi negalių turinčių vaikų savęs suvokimo ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 1 (8), 96–103.
8. Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., Vohs, K.D. (2005, January). Exploding the self-esteem myth. *Scientific American*, 84-91. <http://www.nature.com/scientificamerican/journal/v292/n1/full/scientificamerican0105-84.html> (žiūrėta 2015-01-20).
9. Baužienė, Z. (2010). *Sutrikusios lokomocijos vaikų ugdymo psichosocialinės aplinkos dimensijos*. (Nepublikuota daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2010). http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100309_112212-35119/DS.005.0.02.ETD (žiūrėta 2015-02-07).
10. Bogužienė, J. (2011). *Kas mums yra savivertė?* <http://www.tiesa.com/naujienos/5308/psichologes-konsultacija-kas-mums-yra-saviverte.html> (žiūrėta 2015-02-05).
11. Dildienė, A. (1995). *Savęs vertinimas ir savikūra*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
12. East, V., Evans, L. (2008). *Vienu žvilgsniu: praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas*. Vilnius: Tyto alba.
13. Endriulaitienė, A., Perminas, A. (2007). *Asmenybės psichologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

14. Gailienė, D., Bulotaitė, L., Sturlienė, N. (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką*. Vilnius: Margi raštai.
15. Gailienė, I. (1995). *Sutrikusio regėjimo moksleivių savęs vertinimo koregavimas*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
16. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (2003). Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimai. J. Ambrukaitis (Red.). *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
17. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (1993). *Logopedija*. Vadovėlis specialiosios pedagogikos fakultetų studentams. Kaunas: Šviesa.
18. Gedvilienė, G. (2007). Vaikų, turinčių judėjimo sutrikimų, ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje kliūtys ir galimybės. *Specialusis ugdymas*, 2 (17), 120–131.
19. Glass, L. (2002). *Žinau, ką galvoji*. Vilnius: Mokslo.
20. Gumuliauskienė, A. (2001). Jaunesniųjų moksleivių savęs vertinimo ypatumai kaip socialinės brandos apraiškos. *Pedagogika*, 54, 79 – 86.
21. Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai: specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma litera.
22. Ivoškuvienė, R. (2003). Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų. *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
23. Ivoškuvienė, R., Makauskienė, V. (2006). Moksleivių, jų tėvų ir pedagogų požiūrio į mikčiojimą kokybinė analizė. *Specialusis ugdymas*, 2 (15), 37–45.
24. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Stoškuvienė, K. (2002). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišplėtos kalbos ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
25. Ivoškuvienė, R., Radavičienė, S. (2007). Mikčiojimo ir mokyklinio nerimo ryšys. *Specialusis ugdymas*, 1 (16), 68–76.
26. Kišonienė, R. (2003). Sutrikusio intelekto vaikas. O. Monkevičienė (Red.). *Mano vaikai*. Kaunas: Šviesa.
27. Kiušaitė, J., Jaroš, I. (2012). Sutrikusios klausos jaunuolių socialinės integracijos ypatumai. *Socialinis ugdymas*, 19 (30), 53 – 63.
28. Liaudanskienė, V. (2003). Judesio ir padėties sutrikimų turintis vaikas. O. Monkevičienė (Red.). *Mano vaikai*. Kaunas: Šviesa.
29. Lietuvos statistikos departamentas (2014). *Lietuvos vaikai*.
<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3110205&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSIId=13766&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&>

rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14= (žiūrėta 2015-01-26).

30. LR Švietimo ir mokslo ministro, LR Sveikatos apsaugos ministro ir LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „*Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo*“. 2011-07-13, Nr. V-1265/V-685/A1-317. Vilnius. (Skelbta: Valstybės žinios, 2011-07-21, Nr. 93-4428).
31. Makauskienė, V. (2004). Vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, savęs vertinimo ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 1 (11), 125–131.
32. Miniutienė, B., Žindžiuvienė, I. (2006). *Descriptive bilingual Glossary of educational terms*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
33. Myers, D. G. (2008). *Psichologija*. Vilnius: UAB „Poligrafija ir informatika“.
34. Peduk, S. B., Ahmetoglu, E. (2012). Būsimų mokytojų požiūrio į neįgaliuosius tyrimas. *Specialusis ugdymas*, 1 (26), 118–124.
35. Pelham, B. W. (1993). On the highly positive thoughts of the highly depressed. In R. F. Baumeister (Ed.). *Self-esteem : The puzzle of low self-regard*. New York: Plenum.
36. Petrulytė, A. (2003). *Jaunesniojo paauglio socialinė raida*. Vilnius: Presvika.
37. Pileckaitė-Markovienė, M. (2001). Pradinių klasių moksleivių vidinės darnos, savivertės, savivaizdžio ir psichologinės savijautos sąsajų ypatumai. *Ugdymo psichologija*, 2 (9), 50–55.
38. Pivorienė, R. V. (2005). *Mūsų klasė: knyga klasės auklėtojai*. Vilnius: Tyto alba.
39. Raudeliūnaitė, R. (2009). Sutrikusio regėjimo paauglių socialinių įgūdžių tyrimas: intrapersonalinis aspektas. *Specialusis ugdymas*, 1 (20), 64–73.
40. Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
41. Ruškus, J. (2001). *Negalės psichosociologija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
42. Seligman, M. E. P. (2002). Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment. New York: Free Press. [http://www.amazon.com/Authentic-Happiness-Psychology-Potential Fulfillment/dp/0743222989](http://www.amazon.com/Authentic-Happiness-Psychology-Potential-Fulfillment/dp/0743222989) (žiūrėta 2015-01-20).
43. Tilindienė, I., Miškinis, K. (2003). Sporto komandų psichologinio klimato ir juose sportuojančių paauglių pasitikėjimo savimi sąsaja. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*, 48(3), 65 – 73.

44. Vaitkevičienė, A. (2006). *Vidutiniškai sutrikusio intelekto jaunuolių aš veiksmingumo lavinimas edukacinėmis situacijomis skatinant dailinę raišką* (Nepublikuota daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, 2006). http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2006~D_20061017_145006-52756/DS.005.0.01.ETD (žiūrėta 2015-04-04).
45. Valickas, G. (1991). *Asmenybės savęs vertinimas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
46. Vinikaitytė, J. (2007). Mokinių, turinčių kalbos ir kalbėjimo sutrikimų, savęs vertinimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 3 (14), 111–112.
47. Zambacevičienė, E. P. (2004). Kai kurie jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių savivaizdžio raidos ypatumai. *Socialinis ugdymas*, 134 – 142. Šiauliai.
48. Zambacevičienė, E. P. (2006). *Vaiko psichologinis pažinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
49. Богданова, Т. Г. (2002). *Сурдопсихология: Учебник пособие для студентов высших педагогических учебных заведений*. Москва: Академия. http://pedlib.ru/Books/1/0246/1_0246-149.shtml (žiūrėta 2015-02-18).
50. Волкова, Л. С. (2007). *Логопедия*. Москва: Владос.
51. Калягин, В. А., Овчинникова, Т. С. (2006). *Логопсихология*. Москва: Асадема.
52. Криницына, А. В. (2010). Формирование позитивного самоотношения младших школьников с ограниченными возможностями здоровья в художественно-творческой деятельности. *Педагогика искусства*, 3. Москва: Институт художественного образования. http://www.art-education.ru/AE-magazine/archive/nomer-3-2010/11_09_krinityna.pdf (žiūrėta 2015-03-02).

Gitana Kasparavičienė

THE SELF-ASSESSMENT OF PUPILS WITH SPEECH AND LANGUAGE DISORDERS

The Bachelor Theses

Summary

The goal of this work is to analyse self-assessment of children with speech and language disorders. In order to achieve the objective, the following tasks were set: Using scientific literature, to analyse the comprehension of self-assessment; using the questionnaire method, to analyse self-assessment of children with speech and language disorders; using the questionnaire method, to analyse how other pupils and teachers evaluate children with speech and language disorders.

The object of the work is self-assessment of children with speech and language disorders. The research was conducted in general secondary schools of Klaipėda district. The questionnaires were used to interview 103 pupils of grades I-V with speech and language disorders, 35 pupils whose speech development corresponds to the norm of their age, and 31 educators.

In the research part, self-assessment of children with speech disorders was analysed according to the polar profiles method of Dembo-Rubinstein and according to C. Rogers person-centred personality theory.

Main research findings: 1) In the group of children with speech disorders, there was a trend of average and little better than average self-assessment. Their self-assessment was no different from children with normal speech development. 2) In the group of children with language disorders, researched children evaluated themselves as average, or as very low. Pupils with language disorders, compared with children with normal language development, had very poor self-assessment. 3) In the opinion of teachers, pupils with speech disorders tend to overestimate themselves. Teachers often assess them worse than the pupils themselves, and teachers assess pupils with speech disorders better than the pupil tend to assess themselves, meanwhile pupils tend to underestimate themselves.

Key words: speech disorders, language disorders, personality theory centered in the human, self-assessment, adequate self-assessment, self-underestimation, self-overestimation.

PRIEDAI

Gerbiami Mokiniai,

Tarkime, kad ant šitos linijos atsistos visi klasės vaikai. Viršuje patys aukščiausi, apačioje – patys žemiausi. Kaip manai, kur būtų tavo vieta? Paimk pieštuką ir tą vietą pažymėk kryželiu (X) ant linijos.

Analogiškai pažymėk *protingumo* (A) linijoje (viršuje – patys protingiausi klasės mokiniai), *gražumo* (B), *stiprumo* (C), *gerumo* (D) linijose.

	A	B	C	D
Aukščiausieji mokiniai	Protingiausieji mokiniai	Gražiausieji mokiniai	Stipriausieji mokiniai	Geriausieji mokiniai
Žemiausieji mokiniai				

Dėkoju Jums už nuoširdžius atsakymus

Gerbiami Mokiniai,

Suraskite ir pažymėkite ženkliuku (+) žemiau pateiktame būdvardžių sąraše tuos būdvardžius, kurie apibūdina Jus. Šios savybės atspindi Jūsų paties (pačios) žinias apie save, nesvarbu, ar kas nors kitas Jus taip charakterizuotų, ar ne.

Kaip tave mato kiti asmenys. Pažymėkite tik tas savybes, kurias Jums priskirtų pažįstami žmonės.

	1	2	3
Būdvardžiai	Realusis aš	Kaip suvokia mane draugai	Kaip suvokia mane mokytojai
Linksmas (-a)			
Atkaklus (-i)			
Atsakingas (-a)			
Išsiblaškęs (-i)			
Reiklus (-i)			
Išdidus (-i)			
Nuoširdus (-i)			
Sąžiningas (-a)			
Drąsus (-i)			
Ramus (-i)			
Besigailintis (-i) savęs			
Draugiškas (-a)			
Artistiškas (-a)			
Protingas (-a)			
Turintis (-i) humoro jausmą			
Supratingas (-a)			
Geraširdis (-ė)			
Jausmingas (-a)			
Lengvai pasiduodantis (-i) įtakai			
Veiklus (-i)			
Egoistiškas (-a)			
Švelnus (-i)			
Pasitikintis (-i) savimi			

Dėkoju Jums už nuoširdžius atsakymus

Gerbiami Mokiniai,

Ar Jūsų klasėje yra mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų? TAIP NE

Jeigu atsakėte teigiamai, suraskite ir pažymėkite ženkliuku (+) žemiau pateiktame būdvardžių sąraše tuos būdvardžius, kurie apibūdina Jūsų bendraklasių, draugų. Pažymėkite tik tas savybes, kurias Jūsų nuomone, turi Jūsų draugai.

Būdvardžiai	Kaip aš apibūdinčiau savo draugus
Linksmas (-a)	
Atkaklus (-i)	
Atsakingas (-a)	
Išsiblaškęs (-i)	
Reiklus (-i)	
Išdidus (-i)	
Nuoširdus (-i)	
Sąžiningas (-a)	
Drąsus (-i)	
Ramus (-i)	
Besigailintis (-i) savęs	
Draugiškas (-a)	
Artistiškas (-a)	
Protingas (-a)	
Turintis (-i) humoro jausmą	
Supratingas (-a)	
Geraširdis (-ė)	
Jausmingas (-a)	
Lengvai pasiduodantis (-i) įtakai	
Veiklus (-i)	
Egoistiškas (-a)	
Švelnus (-i)	
Pasitikintis (-i) savimi	

Dėkoju Jums už nuoširdžius atsakymus

Gerbiamos Pedagogės,

Esu Gitana Kasparavičienė, studijuoju Šiaulių Universitete, Socialinės gerovės ir negalės studijų fakultete, pagal specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) studijų programą, IV kurse. Rašau baigiamąjį darbą apie mokinių, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimus, savęs vertinimą. Norėčiau gauti daugiau informacijos apie šiuos vaikus. Todėl nuoširdžiausiai prašau, kad atsakytumėte į klausimus pateiktus šioje anketoje. Anketa anoniminė, bus naudojami tik apibendrinti duomenys.

Suraskite ir pažymėkite ženkliuku (+) žemiau pateiktame būdvardžių sąraše tuos būdvardžius, kurie apibūdina Jūsų mokinius, turinčius kalbėjimo ir kalbos sutrikimų. Pažymėkite tik tas savybes, kurias Jūsų nuomone, jie turi.

Būdvardžiai	Koks yra mokinys, turintis kalbėjimo ir kalbos sutrikimų
Linksmas (-a)	
Atkaklus (-i)	
Atsakingas (-a)	
Išsiblaškęs (-i)	
Reiklus (-i)	
Nuoširdus (-i)	
Sąžiningas (-a)	
Drąsus (-i)	
Ramus (-i)	
Besigailintis (-i) savęs	
Draugiškas (-a)	
Protingas (-a)	
Turintis (-i) humoro jausmą	
Supratingas (-a)	
Geraširdis (-ė)	
Jausmingas (-a)	
Lengvai pasiduodantis (-i) įtakai	
Veiklus (-i)	
Egoistiškas (-a)	
Švelnus (-i)	
Pasitikintis (-i) savimi	

Dėkoju Jums už nuoširdžius atsakymus